

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Sociální práce

**Studijní obor
(kombinace):** Penitenciární péče

POSTOJE ROMŮ KE VZDĚLÁVÁNÍ ATTITUDES OF ROMA PEOPLE TO EDUCATION

Bakalářská práce: 10-FP-KSS-4037

Autor:

Stanislav Svoboda

Podpis:

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

Konzultant:

Počet

stran	Grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
79	24	0	28	10	1+1CD

V Liberci dne: 25. 4. 2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Stanislav Svoboda
adresa: nám. Míru 3, 471 25 Jablonné v Podještědí
studijní obor (kombinace): Penitenciární péče
Název BP: **Postoje Romů ke vzdělávání**
Název BP v angličtině: **Attitudes of Roma People to Education**
Vedoucí práce: prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
Konzultant:
Termín odevzdání: duben 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 1. 4. 2010

děkan

vedoucí katedry

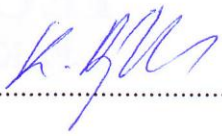
Převzal (kandidát): Stanislav Svoboda

Datum: 16. 6. 2010

Podpis:

Název BP: POSTOJE ROMŮ KE VZDĚLÁVÁNÍ

Vedoucí práce: prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

Podpis:

Cíl: Vysledovat, objasnit a popsat zvyklosti a odlišnosti v životě a vzdělávání romského etnika

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Výzkumný rozhovor standardizovaný

Literatura: BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Romové a majorita*. Praha: Hnutí R, 1997. 165 s. ISBN: 80-902149-7-5.

BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Romové a jejich učitelé*. Praha: Hnutí R, 1999. 144 s. ISBN: 80-902461-1-7.

BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Romové a etiku multikulturní výchova*. Praha: Hnutí R, 1999. 199 s. ISBN: 80-902149-4-0.

DANIEL, Bartoloměj. *Dějiny Romů*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství university Palackého, 1994. 199s. ISBN: 80-7067-359-8.

ŘÍČAN Pavel. *S Romy žít budeme-jde o to, jak*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 144 s. ISBN: 80-7178-250-5.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 203 s. ISBN: 80-7178-258-8.

NAVRÁTIL, Pavel a kolektiv. *Romové v české společnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 223 s. ISBN: 80-7178-741-8.

Čestné prohlášení

Název práce: Postoje Romů ke vzdělávání
Jméno a příjmení autora: Stanislav Svoboda
Osobní číslo: P08000195

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 25.4.2011

Stanislav Svoboda

Poděkování:

Tímto bych rád poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce prof. PhDr. Karlu Rýdlovi, CSc., za vedení a poskytnutí cenných informací a připomínek ke zpracování mé bakalářské práce.

Název bakalářské práce: Postoje Romů ke vzdělávání

Název bakalářské práce: Attitudes of Roma People to Education

Název bakalářské práce: Der Haltungen der Romspolulation zu der Ausbildung

Jméno a příjmení autora: Stanislav Svoboda

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2010/2011

Vedoucí bakalářské práce: Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

ANOTACE:

Ve své bakalářské práci se zabývám tematikou, která se týká odlišností v životě a vzdělávání romského etnika v České republice. Práci jsem rozdělil na část teoretickou a praktickou. Teoretická část je členěna na dvě hlavní kapitoly. V úvodní kapitole charakterizují Romy z hlediska jejich zvyků a odlišností, které se utvářely zejména v pohnutém období jejich historie, jež zákonitě ovlivnila jejich identitu, promítla se do vztahu k majoritní společnosti a poznamenala sociálně psychologické akcenty jejich chování.

Druhá, poměrně rozsáhlá kapitola, pojednává o problematice, která se vztahuje ke vzdělávání romské minority. V této kapitole se pokouším osvětlit postoje Romů ke vzdělávání, jejich vzdělávací předpoklady a následnou školní „kariéru“ romského školáka. V rámci této kapitoly jsem se zaměřil také na oblast, která velmi úzce souvisí se zvláštnostmi a odlišnostmi rodinného a školního života romského dítěte. V závěru kapitoly se pokouším nastínit určitá řešení, jež se vztahují k této poměrně složité problematice.

V praktické části práce se zabývám výzkumným šetřením, které je zaměřeno na zkoumání postojů Romů ke vzdělání. Konkrétně pak stanovením předpokladů, charakteristikami základního a výběrového souboru, použitou metodou během výzkumného šetření, procedurou výzkumného nástroje a analýzou získaných dat.

Klíčová slova: Romové, majorita, minorita, vzdělávání, postoje, chování, škola, šetření

ANNOTATION:

I considered in my Bachelor's work by subject, which pertains to diversity in a life and in an education of Rome's minority in the Czech Republic. I divided my work in a theoretical part and in a practical part. The theoretical part is structured in two main capitols. I describe the Rome's population in light of their habits and differences in my opening capitol, which were originated in a move, time their history. This time influenced their identity regularly, it was become in a relationship to the majority's population and it noted social, psychologist accents of their behaviors.

The second capitol dissertates about a question, which pertains to the education of Rome's minority. In this capitol I try to clear up the position of the Rome's minority to the education, their presumptions to the education and the resulting school career. I considered in this capitol by zone, which is very relevant with particularities and differences of a family life and a school life, some Rome's child.

I consider with an experimental pounce in my practical part of this work. I tried to research some attitudes to the educations of Rome's population. I determinate some hypothesizes, some characteristic of a basic and of a selective set, some methods during the research pounce, some procedures of research instrument and some analysis of obtained data.

Keywords: A Rome's minority, a majority, an education, attitudes, a behavior, a school, a pounce.

DIE ANNOTATION:

In meiner Bakkalaureusarbeit beschäftige ich mich einem Thema, das betrifft der Verschiedenheiten und der Ausbildung in dem Leben der Romsminorität in der Tschechischen Republik. Diese Arbeit habe ich in zwei Teilen geteilt - den theoretischen Teil und den praktischen Teil. Der theoretische Teil ist auf zwei hauptsächlichen Kapiteln aufgefächert. In meiner Vorkapitel charakterisiere ich die Romspopulation aus der Sicht ihrer Gebräuche und ihrer Verschiedenheiten, die haben in der gerührten Zeit in dem Geschichte gestaltet. Das hat ihre Identität beeinflusst, das ist in die Beziehung zu der Mehrheitsgemeinschaft eingelaufen und das hat die sozialen und psychologischen Akzente bemerkt.

Das zweite, umfangreiche Kapitel handelt über eine Problematik, die beziehe sich zu der Ausbildung der Romsminorität. In dieser Kapitel versuche ich die Handlungen der Romspopulation zu der Ausbildung erklären. Ich versuche auch ihre ausbildende Voraussetzung und weitere Schulekarriere des Schüllers erklären. Im Rahmen dieser Kapitel richte ich mich auf einen Bereich, der ist zusammenhängend mit den Verschiedenheiten und den Seltenheiten des Familienleben und des Schuleleben eines Romsschüller. Am Ende dieser Kapitel versuche ich bestimmte Lösungen entwerfen, die beziehen sich zu dieser komplizierten Problematik.

In meinem praktischen Teil dieser Arbeit beschäftige ich mich der Forschungsumfrage, die ist auf ein Ausprobieren der Haltungen der Romspolulation zu der Ausbildung hingerichtet. Dann bestimmt ich die konkrete Hypothese, die Charakteristiken des gründen und des selektives Komplexe, die benutzte Methode innerhalb der Forschungsumfrage und innerhalb des Forschungsinstrument und durch die Analysieren der gewonnenen Daten.

Die Schlüsselwörter: Die Romsminorität, die Mehrheit, die Ausbildung, die Haltungen, die Beziehungen, die Schule, die Umfrage.

Obsah

Úvod	11
ČÁST TEORETICKÁ.....	14
1 Etnické zvláštnosti Romů.....	14
1.1 Historie Romů	14
1.2 Původ slova „Rom“.....	17
1.3 Identita Romů.....	18
1.4 Specifika romského chování	20
1.5 Romové a majorita	23
2 Romové a vzdělání.....	27
2.1 Postoj Romů ke vzdělání.....	27
2.2 Vzdělávací předpoklady Romů	29
2.3 Školní kariéra romského dítěte.....	32
2.4 Svět romského dítěte	35
2.5 Školní vzdělání Romů	36
2.6 Speciální základní škola jako normalita vzdělání Romů	37
2.7 Jazyková výchova romských dětí.....	38
2.8 Vzdělání Romů – cesta k rychlejší integraci do společnosti.....	40
2.9 Romská rodina	41
2.10 Nultý ročník jako nutnost řešení problému	42
2.11 Multikulturní výchova a romské děti	43
ČÁST PRAKTICKÁ	47
3 Výzkumné šetření	47
3.1 Cíl a předpoklady výzkumného šetření.....	47
3.2 Výběr respondentů a jejich charakteristika	48
3.3 Výzkumný nástroj a jeho příprava	50
3.4 Prezentace výsledků empirického šetření	51
3.5 Analýza předpokladů	69

4	Závěr.....	71
5	Navrhovaná řešení.....	73
	Seznam použitých zdrojů:.....	76
	Seznam tabulek a grafů.....	77
	Přílohy	79

Úvod

Problematika romské minority je v České republice stále poměrně diskutovaným tématem. Pokud se podíváme zpátky do historie, zjistíme, že soužití Romů s majoritní společností nebylo nikdy snadné. Romové byli vytlačováni na okraj společnosti, v době druhé světové války probíhal holocaust Romů a jejich postavení ve společnosti bylo vždy doprovázeno problémy. Jelikož již několik let pracuji u Policie České republiky v českolipském okrese, jsem velmi často v kontaktu s příslušníky romské minority. Pravdou je, že tato setkání s Romy nebývají příjemná, protože musím řešit jejich protiprávní jednání. Jedná se z větší části o přestupky, ale mnohdy o trestné činy, kterých v poslední době rapidně přibývá.

Domnívám se, že protiprávní jednání Romů je z velké části zapříčiněno tím, že si Romové špatně vykládají normy či zákony, které jsou pro drtivou většinu majoritní společnosti jasně srozumitelné. Jsem přesvědčen, že malé právní vědomí Romů pramení z jejich nízké vzdělanosti, odporu k autoritám, zákonným normám a negativnímu postoji ke vzdělávání. Zejména proto je cílem mé bakalářské práce pokusit se Romy charakterizovat, popsat a objasnit jejich zvyklosti a odlišnosti, které pramení zvláště z kulturních tradic, historických zkušeností a jiného životního způsobu Romů. Hlavním cílem praktické části této práce je problematika zjišťování postojů romské minority ke vzdělávání.

Pravdou je, že majorita se na Romy dívá „skrze prsty“, vnímá je jako občany nepřizpůsobivé, problémové a často je spojuje s trestnou činností a dalším protiprávním jednáním. Troufám si tvrdit, že pokud chceme Romy plnohodnotně integrovat do naší společnosti, musíme nejdříve pochopit, proč se mnohdy chovají odlišně a nerespektují základní společenská pravidla. Jsem ale přesvědčen, že klíčem k podstatné změně v soužití s Romy je právě intenzivní podpora jejich vzdělanosti. Pochopitelně, že jen samotná podpora jejich vzdělání nestačí, ale je potřeba řešit romskou problematiku komplexně, tím myslím zlepšit jejich sociální zázemí, zaměstnanost apod.

V rámci studia na vysoké škole jsem vykonával odbornou praxi v jednom severočeském dětském domově, kde počet romských dětí dosahoval téměř sedmdesáti procent všech umístěných dětí. Drtivá většina jich navštěvovala zvláštní školu. S dětmi jsem měl možnost podílet se na jejich domácí přípravě a také jsem jim pomáhal

s učením. Děti ochotně spolupracovaly a jejich výsledky dle mého pozorování byly na dobré úrovni. Přirozeně, že děti potřebovaly neustálý dohled, jinak odvracely pozornost a nevěnovaly se úkolům. Předpokládám, že se většina z nás shodne na tom, že je velmi nutné, aby rodiče dbali u svých dětí na jejich domácí přípravu. Pokud toto bude na dobré úrovni, děti budou ve školách vykazovat lepší studijní výsledky a nebudou zbytečně umisťovány do zvláštních škol, jak je tomu pravidlem. Podotýkám, že problematiku domácí přípravy romských dětí jsem zohlednil v jedné ze stanovených hypotéz v praktické části mé práce.

Jak jsem již výše naznačil, v praktické části své práce jsem se zabýval zkoumáním názorů Romů na vzdělávání. Je neoddiskutovatelné, že oblast vzdělávání je nesmírně důležitá pro jakékoliv další úsilí vedoucí ke změně postavení romské komunity. Toto tvrzení bylo stěžejním důvodem, proč jsem se v praktické části práce věnoval výzkumnému šetření postojů Romů ke vzdělání. V souvislosti se zvyšováním vzdělanosti romského etnika se mimo jiné setkávám s názorem, že určité řešení v této oblasti by mohla přinést tzv. „pozitivní diskriminace“, která se praktikovala v šedesátých letech minulého století ve Spojených státech amerických. Obecně řečeno jednalo se o určité preferování či zvýhodňování barevného obyvatelstva v určitých oblastech společenského života, např. ve školství, veřejné správě apod. Obávám se, že tato forma pomoci by nebyla příliš šťastná. Podle mého názoru by mohla vyvolat ještě vyšší napětí mezi Romy a majoritou.

Myslím si, že velkým zlomem v životě romské menšiny v posledních desetiletích byl rok 1989. Naše společnost nastoupila cestu demokracie, opadla povinnost pracovat a lidé se museli naučit čelit úplně novým a neznámým problémům. Mezi lidmi vznikly velké sociální rozdíly a většina romské minority se ocitla na okraji společnosti. Romové nestačili tempu změn, které demokratizace společnosti přinesla. Jejich nízká úroveň vzdělanosti je jedním z hlavních důvodů, proč Romové nejsou schopni nalézt odpovídající zaměstnání a jsou nuceni žít ve velké míře ze sociálních dávek. Také se objevují různé formy xenofobie ze strany majority, které Romům ještě více ztěžují jejich postavení ve společnosti a uplatnění na trhu práce.

Je třeba si přiznat, že problematiku romské menšiny nelze vyřešit během několika let. Jedná se o běh na dlouhou trať. Chtěl bych zdůraznit, že je velmi potřebné získávat

vzdělané Romy jako spojence pro změnu života a chápání světa ostatních Romů, ale zároveň si plně uvědomují, že v současné ekonomické situaci to bude velmi obtížné.

ČÁST TEORETICKÁ

1 Etnické zvláštnosti Romů

1.1 Historie Romů

Pravlastí Romů je Indie. Jejich předkové náleželi převážně k původnímu obyvatelstvu tohoto subkontinentu, které se i tělesně (mj. tmavší pletí) poněkud odlišovalo od většiny, jež nad ním později převládla. Jejich postavení v indickém kastovním systému prošlo určitým vývojem, který byl převážně sestupný. Romové většinou nežili na jednom místě a migrovali, kočování jim pomáhalo uplatnit řemeslné dovednosti, zejména kovářské, ale i schopnost bavit publikum hudbou, tancem a různými kejklemi. V nouzi si vypomáhali, jak se dalo, mimo jiné žebrotou. Z Indie emigrovali s největší pravděpodobností za obživou. Jejich migrace trvala řadu století a svou vlast opouštěli ve vlnách. Dnes Romy nalezneme po celém světě, do Evropy, kde jich zůstalo nejvíce, doputovala první vlna před rokem 1000 přes dnešní Turecko, slabší proud dorazil ještě asi o sto let dříve přes Egypt a severoafrické pobřeží do Španělska. V současné romštině lze najít slova převzatá ze třinácti jazyků. Dá se z nich usuzovat, že se mnozí z nich delší dobu zdržovali v dnešním Íránu, ještě více slov však převzali z řečtiny a jazyka balkánských národů. Dějiny Romů v Evropě jsou složitou spleť řady příběhů a osudů mnoha různých skupin, jež se lišily způsobem obživy, dialektem, kulturou i tím, jak vycházely s neromským obyvatelstvem, jež se k nim také chovalo v různých zemích rozdílně. Nelidsky se k Romům chovali rumunští a moldavští šlechtici. Už v 15. století byli Romové v této zemi používáni k nuceným pracím různého druhu (desetitisíce jich tam byly zavlčeny z Bulharska) a byli nuceni stávat se nevolníky za mimořádně krutých podmínek. Byli dokonce nazýváni otroky a z první poloviny minulého století existují zprávy, podle nichž se s nimi někdy také jednalo jako s otroky. Rom byl například vyměněn za vepře, boháč si koupil patnáctiletou konkubínu, jež byla vytržena z plačící rodiny atd.¹

V západních zemích se Romové objevili na počátku patnáctého století. Konkrétně v Německu se podávají zprávy z Míšně o přítomnosti Romů již v roce 1416, odkud však

¹ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 13.

byli za krátkou dobu vyhnáni. V Hildesheimu je měšťané pokládali za křesťany, protože Romové se za ně sami vydávali. Svě děti nechávali pokřtít a za to dostávali také dary. Dalším důležitým pramenem pro rané dějiny Romů na německé půdě je kronika města Magdeburku, která nás zpravuje o tom, že „Tataři“ přeskočili r. 1417 Labe a zdrželi se po několik dní ve městě. Podle Saských análů se dostali Romové do Saska roku 1418. Ovšem o rok dříve nepochybně byli již v Hamburku, odtud některé skupiny došly až do Nizozemska a dnešní Belgie, přičemž jim cesta trvala skoro tři roky (1417-1429). Podle podobných zpráv čítal malebně vystrojený houf Romů asi 300 hlav včetně žen a dětí.²

V českých zemích se Romové objevili kolem roku 1417, kdy romská, více jak tři set členná skupina vedená vévodou Panuelem prošla od Budína do Košic a dále pak přes Levice jižním Slovenskem do Bratislavy, kde se rozdělila. Stejně jako ostatní se i tato skupina cestou prokazovala ochrannými listinami, které jim zaručovaly příznivé přijetí. Od poloviny šestnáctého století se však postoj vůči Romům mění i na našich územích. Katolická církev začala již dříve poukazovat na to, že se chování Cikánů příliš neshoduje s chováním, jež se očekává od poutníků činících pokání, a s křesťanstvím vůbec. „Zlatý věk střídá období nedůvěry, která postupně přerůstá v otevřenou represi, k níž dala církev své oficiální požehnání již roku 1427, kdy Cikány pařížský arcibiskup exkomunikoval z církve. Protiromské nálady se začaly vyostřovat poté, kdy ze založení požáru v Praze v roce 1541 byli podezíráni právě Romové. Za vlády Marie Terezie se některá panství pokusila o vstřícný postoj vůči Romům. Císařovna nahradila otevřenou represi asimilačními pokusy, resp. tolerancí určitých romských rodin či spíše rodů výměnou za mnohá omezení. Tzv. regulování cikání dostávali povolení k pobytu, nicméně jejich další pohyb na daném území podléhal přísné kontrole. Označení „cikán“ bylo nahrazeno jazykovou inovací „novosedláci“ či „novomaďaři“. V Uhrách pak základy usedlého kontinuálního způsobu života provázely snahy o potlačení romštiny, zákazy tradičního odívání, snahy o „převýchovu“ romských dětí mezi sedmým a dvanáctým rokem věku v neromských rodinách, zákazy některých tradičních povolání, zákazy být neformální instituce „vajdy“, zákaz handlování s koňmi, nutnost plnit náboženské povinnosti atd. V osvícenském přístupu pokračoval i syn Marie Terezie, císař Josef II, který ve svém nařízení z roku 1782 kladl

² BARTOLOMĚJ D. *Dějiny Romů*. Olomouc, 1994, st. 55.

důraz na školní docházku dětí, vyučení romské mládeže, povinnou návštěvu bohoslužeb a zlepšení hygienických podmínek.³

K nejtragičtějšimu osudu Romů patří genocida prováděná Hitlerovým režimem během druhé světové války. Jelikož Romové stejně jako Židé nebyli „etnicky čistí“, byli cíleně vyhlazováni v koncentračních táborech Osvětim, Buchenwald a dalších. Dle dostupných informací se na území protektorátu nacházelo zhruba sedm tisíc Romů. Po válce v Čechách a na Moravě zůstala pouhá desetina, tedy něco kolem sedmi set Romů. Po konci druhé světové války a začátkem padesátých let se ze slovenských osad Romové stěhují za prací do Čech. Usídlují se převážně v příhraničních oblastech a severních Čechách. Byli zvyklí žít „ kočovnickým “ životem a mnohdy se vracejí s prvními úsporami zpět na Slovensko a budují své nové domovy. Jejich životní zázemí bylo mnohdy otřesné, žili ve špatných hygienických podmínkách, mnohdy bez pitné vody a elektřiny.

V této době se komunistický režim znovu hodlá s „cikánskou otázkou“ či „cikánským problémem“ znovu vypořádat. Občané „cikánského původu“ jsou opět degradováni na jakousi sociální vrstvu a veškeré znaky jejich etnické identity musí být zničeny. Romové jsou proto nadále vnímáni jako problém a navíc problém sociální. Za jediný účinný prostředek řešení této neuspokojivé situace se předpokládá asimilace, tj. přizpůsobení Romů k obrazu „řádných občanů“, přizpůsobení hodnotám a normám většinové společnosti, které automaticky platí za ideál. S příchodem změn, jež přinesl rok 1989, se znovu probouzí i emancipační hnutí potlačené na začátku sedmdesátých let. Romové odmítají roli pasivního objektu „ všestranné péče“, zakládají politické strany a hnutí. V prvních listopadových volbách se pak zástupci Romské občanské iniciativy na kandidátkách OF dostávají do parlamentu⁴. S postupným vývojem demokratické společnosti v tehdejší Československu vzniká velký počet romských občanských sdružení, jejichž hlavní náplní je vzdělávání a rozvoj kultury romské menšiny.

³ FRASER A. *Cikáni*. Olomouc, Praha 2002, st. 269.

⁴ FRASER A. *Cikáni*. Olomouc, Praha 2002, st. 269 a 283.

1.2 Původ slova „Rom“

Skutečnost, že termín „Cikán“ naznačuje „monolitickou jednotku“ jím označované skupiny, která však v jejich rámci nepanuje. Neméně problematický je však termín „Rom“. Mnoho badatelů však poukazuje na fakt, že jednotné označení, které by odpovídalo výrazu „Cikán“, v romštině neexistuje. Přestože slovo „Rom“ existuje ve všech dialektech romštiny, má zde většinou výraz „muž či manžel“, přičemž jako skupinové označení, tedy etnonym ve formě Roma. Termín „Rom“ používali potomci prvních skupin, které se do začátku 15. století rozptýlily na Balkáně a ve východní části Evropy. Skupiny velké migrační vlny z konce středověku, která skončila v západní Evropě, má jiné etnonymy. Tyto skupiny používají v německé jazykové oblasti etnonymum Sinte, ve Francii Matuša, ve Španělsku Gitani, v Anglii Kalé. Etnonymum Roma je nejrozšířenější ve střední, východní a jižní Evropě. Avšak ani v jejich případě není označení „Rom, Romové“ neproblematické. V případě obyvatel romských osad je nezpochybnitelnou skutečností, že v současnosti tito lidé k označení sebe samých termín „Rom“ nepoužívají. Lépe řečeno, nepoužívají ho k vlastní identifikaci ve slovenštině či češtině. Tento fakt považují za klíčový, neboť je věru velice těžké najít důvod, proč jednotlivá jazyková společenství měla k označení jakýchkoli entit používat termíny jazyků jiných, mají-li pro danou skutečnost termín vlastní. Realita romského etnonyma je tedy v současnosti taková, že „při konverzaci ve svém jazyce – romštině používají termín Roma (tj. Romové), jak mile mluví ve svém jazyce, používají běžně termín Cikán, chápou ho tedy jako překladový“. Uvedenou tezi je však třeba upravit v jednom bodě, a to právě v otázce vlastního jazyka. Mnoho „Romů“ totiž již romsky nehovoří, resp. hovořit nemůže, protože romsky neumí a romština je pro ně cizím jazykem. Nutit tyto subjekty, aby se dnes začaly označovat termínem „Rom“, je tedy značně absurdní. Tudíž argument, podle kterého „Romka je oslovení, kterým by mně měli říkat“, protože „já jim taky říkám Češi“, není v žádném případě platný, neboť je-li jeho autorka mluvčí romštiny, nepochybně neříká „Češi“, ale gádže“ (což by podle uvedené logiky mělo příslušníky majoritní společnosti urážet a rozhořčovat, a měli by usilovat o to, aby toto označení přestalo být v souladu s politickou korektností užíváno a také by mělo být vyřazeno / resp. nahrazeno „správným“ českým termínem/ z romsko-českého slovníku) a celá záležitost se redukuje pouze na otázku překladu, anebo hovoří česky a užití „Rom(ka)“ jí podle všeho o její identitu spíše připravuje (neboť se jedná

o termín z cizího jazyka). V případě termínu „Cikán“ je pak též vzít v úvahu, že pro mnoho osob, které jsou jím označovány, se tohoto označení stalo součástí jejich identity, takže volání po jeho změně se jich osobně dotýká a trvají na termínu Cikán. „Jako Cikán jsem se narodil a jako Cikán chci umřít“. Navíc, i kdybychom přijali tezi, že společným etnonymem „je prakticky pro všechny skupiny popisovaného společenství jméno Rom – Romové a z něho odvozené adjektiva, je třeba říci, že došlo k nedorozumění co do roviny obecnosti samotného termínu „Rom“, ten je totiž svou povahou blíže spíše termínu „Slovan“, neboť, je-li toto označení užito, je ho třeba dále specifikovat – Rom olašský, slovenský, maďarský apod. (resp. valchike Roma, ungrike Roma, servike Roma.), stejně jako my, národy slovanské, bychom (například na sympoziu jazykových skupin Evropy) označení „Slovan“ přijali a užívali, ale patrně bychom též dodali – Slovan Čech, Slovan Rus, Slovan Polák, jednoduše proto, že Slovan je kategorie natolik obsáhlá, že v podstatě žádná kolektivně neodpovídá bez bližšího určení. Co se týče termínu „gádžo“, jedná se o termín – je-li používán nositeli kultury romských osad – nabitý v mnoha ohledech negativními a pejorativními konotacemi. Pokud se tedy tento termín v dnešní době objevuje (coby označení členů většinové společnosti) v řadě televizních debat, knih a periodik, je tato skutečnost dosti na pováženou (zejména srovnáme-li tento fakt s mrtvičnatí stran používání termínu „C/cikán“). A je-li dokonce některými členy majoritní společnosti užíván s hrdostí, je třeba říci, že tato není v tomto případě nikterak na místě.⁵

1.3 Identita Romů

Pojem identity razil kolem poloviny 20. století E. H. Erikson, významný proamerický psychoanalytik, zakladatel psychohistorie a sociálně psychologický analytik naší kultury. Od té doby pojem identity zdomácněl v řadě oborů a vešel i do běžné řeči. Erikson sám pojem identity nikdy přesně nedefinoval a užíval ho především k označení určité celostní kvality duševního a duchovního života, která se objevuje v adolescenci. Mladý člověk přebírá za sebe zodpovědnost, nově si uvědomuje, jaký je, na čem mu záleží, co opravdu v životě chce, co dokáže, čemu věří. Kdo postrádá jasnou a pevnou identitu, ten trpí (pokud není tupý, lhostejný člověk)

⁵ JAKOUBEK M. *Romové-konec (ne)jednoho mýtu*. Praha, 2003, st. 65-68.

nejistotou pocitu vykořeněnosti. Identitu chápeme jako personifikační metaforu užívající představy, že skupina je individuem, osobou, že si sama sebe uvědomuje, ví co chce, má k sobě určitý vztah.⁶

Pokud se zamyslíme nad tím, jaký je vztah mezi osobní a národní identitou, zjistíme, že národní identita může být velkou oporou osobní identity, její pevnou součástí. Když například zpíváme českou hymnu, cítíme intenzivně, že někam patříme, máme svůj národ a svou zem. Pokud si však národa neceníme, dokonce se stydíme za to, že k němu patříme, může nám naše národní identita uškodit, může nás ponižovat a rozvracet. Identita osobní, stejně jako národní, není dána jednou provždy, mění se a vyvíjí s každým rysem způsobu života-a zároveň i spolu s tím, jak se mění „oni“, tj. ti, vedle nichž žijeme a od nichž se odlišujeme, vzhledem k nimž se definujeme. Hrozba, kterou vidíme ve vývoji romské identity, je v jejích současných proměnách. Jestliže romský národ ztrácí své pozitivní charakteristiky, stávají se nutně součástí jeho identity negativní aspekty romství, nikoli onoho čistého ducha Romipen, nýbrž těch nánosů a kazů, které Romové získali, ať už v bližší nebo dálnější minulosti. Pro Romy bylo například v dobách jejich bludných poutí jednou ze základních dovedností nutných k přežití – obelstít gádže. Dodnes je to pro mnohé spíše ctnost než hanbou. Vedle krásných romských pohádek, okouzlující hudby a vzácných řemeslných dovedností se tato charakteristika jeví jako podružnost. Jestliže však ty pozitivní romské zvláštnosti slábnou, dostává se ono negativní přirozeně do popředí a stává se určitým rysem romské identity. Základním kamenem romské identity je vztah k vlastnímu romství. Tento vztah se projevuje především v tom, zda se Rom hlásí k tomu, že je Romem. Národní identitu Romů by velmi rodičů posílilo, kdyby se hlásili ke svému původu, tedy že jsou Romy. Z hlediska národní identity se musíme zamyslet nad sňatky mezi Romy a gádži. V lokalitách, kde jsou vztahy mezi Romy s majoritou nejlepší, jsou smíšené páry nejčastější. Dle dostupných informací bylo např. v Českém Krumlově v roce 1987 z celkového počtu 317 romských rodin 90 rodin smíšených, kde jeden z partnerů je Rom. Smíšená manželství jsou jistě velkým přínosem k spokojenému a vstřícnému soužití mezi Romy a gádži, zároveň však oslabují romskou identitu. Děti, které se z nich rodí, se mohou tvrdě rozhodnout pro gádžovství a pocítí pak na základě stejné psychologie silnou potřebu distancovat se od své rodiny. Obdobnou distanci popisují

⁶ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 83.

psychologové u dětí emigrantů v USA. Ve snaze být „Američany každým coulem“ se tyto děti až přehnaně odvracejí od všeho, co jim připomínalo jejich původ, tedy i od svých rodičů. Toto nebezpečí je u dětí ze smíšených manželství tím větší, čím silnější je napětí mezi gádži a Romy, jehož současná eskalace se nemůže „nepodepsat i na rodinných vztazích.“⁷

1.4 Specifika romského chování

Rozdílné podmínky života Romů, jejich tradice, hodnoty a zkušenosti vytvořily specifický systém norem a hodnot a ovlivnily i způsob komunikace. Komunikační styl Romů je zcela odlišný od stylu příslušníků majority střední Evropy v mnoha směrech. Romové mají úžasně vyvinutý smysl pro poznání člověka pouhým pohledem a intuicí. Tedy při jakémkoli osobním kontaktu zpracovávají možná ještě více než 95 % informací mimoslovních. Umějí okamžitě „přečíst“ člověka, jeho upřímnost, a dokonce i rysy či vlastnosti. Cítí se v přítomnosti druhé osoby příjemně a jistě, nebo naopak vnímají ohrožení i tehdy, když ho naše slova ujišťují o opaku. Když učitel ve škole říká: „Já ti pomůžu, dokážeš to,“ ale přitom se soustředí na něco jiného a spěchá domů, říká to jen formálně a neupřímně, Rom to cítí a nevěří. Jakoby se „zablokuje“ a ihned cítí bariéru mezi sebou a učitelem. Při komunikaci je potřeba navázat vzájemně příjemný vztah a důvěru. Rom se nebojí přísnosti, pokárání a kritiky, je-li míněna upřímně a pronášena taktně. Veřejné zostuzení je naopak vnímáno jako velmi kruté, úplně Roma demotivuje a vystaví další bariéru. Situaci, kdy jsme někdy byli negativně hodnoceni na veřejnosti, ve škole nebo v práci, my třeba vnímáme jako nevhodnou, ale normální, a přesto si každý vybaví nepříjemné zážitky, spojené s podobnou situací. Pro Roma je největší prioritou jeho rodina, resp. velkorodina, protože ta představuje sílu, základ, jistotu a bezpečí. V zájmu rodiny Rom udělá vše. Mnohokrát se stalo, že z rodinného důvodu nepřišel poradce či reprezentant romské organizace na sjednanou a několikrát ověřenou schůzku. Protože rodila dcera, odjel jeden koordinátor na Slovensko. Nemusí ani přijít na pravidelnou schůzku, protože někdo z rodiny jej potřebuje mnohem více. Jistotu a pocit bezpečí získává Rom i dotykem, když je mu osoba blízká na dosah či přímo v osobním dotyku. Obrovskou roli v komunikačním stylu Romů dále hraje schopnost empatie. Rom se velmi brzy vcítí do pocitů druhého člověka a hned si dovede

⁷ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 85-86.

vybavit, co jeho partner prožívá. Dostává se velmi rychle do pocitu radosti či strachu, bezmocnosti a nejistoty. Přečte informaci z držení těla, pohledu očí a nepotřebuje slova. Naše výchova potlačuje tuto schopnost a my mnohdy neumíme přesně přechystat pocity druhého. My o citech nemluvíme tolik jako v jiných kulturách a vlastní negativní pocity a zranění vůbec nechceme sdělit, vždyť bychom se před druhým ztrapnili. Rom to však nepotřebuje slyšet, on to cítí. Proto rychle dovede přispěchat na pomoc a podrží člověka v tísní a nepohodě. S jásotem a s pořádným veselím, které přeci patří k životu, oslaví jakékoliv svátky či narozeniny, z čehož také pramení pověstné romské oslavy a veselí. S tímto také souvisí další romské specifikum, kterým je vysoký podíl emocí při jednání. Náš chlad navenek je něco, co Rom nezná. Je-li zoufalý, je to vidět na dálku a bohužel při tomto rozpoložení nevidí ostatní věci, které jsou pozitivní a neohrožující. Není schopen jakéhosi „nadhledu“, racionálního rozboru a systémového přístupu. Proto je mnohdy nutné brát některé informace jako relevantní a umět s nimi pracovat. Proto dnešní pocit ohrožení Romů dominuje všem jejich ostatním pocitům a nám se tak zdá, že pouze zaujímají extrémní postoj k všemu dění kolem sebe. Tedy impulzivita, okamžitá, nekontrolovatelná reakce patří k životu Romů a jeho každodenním projevům. Jelikož majorita není na tak vypjaté či extrémní jednání běžně zvyklá, „čte to jinak“ – nikoli jako pouhou angažovanost v určité věci, ale jako již vyšší stupeň ohrožení. Romská asistentka říká: „Roma či romskou maminku musíte nechat vykřičet, chvíli se jen dívat a chlácholivě popisovat její stav duše. Pak si sedněte a věcně začněte řešit problém. Jejich emoce patří k jednání, buďte na to připraveni a nebojte se. Bude to sice o pár minut delší, ale pak uspějete na dlouhou dobu“. Jak již bylo řečeno, emoce, senzitivita a zvýšená citlivost na projevy distance či přehlížení patří do života každého Roma. Pokud Rom bude v depresi a bude silně prožívat určitý, byť částečný a relativní úspěch, bude z tohoto hlediska hodnotit i další jednání a situace. Bezprostřední negativní, resp. pozitivní nálada a odpovídající emotivní prožitek „natočí“ směr pohledu Roma k pesimismu či optimismu. Z jednoho či druhého okamžitého hlediska pak vyhodnotí i další věci, které s původně prožívanou situací vůbec neměly nic společného. Mnohé pozitivní věci byly bagatelizovány a nepřipravily Roma na jiné složité situace. Život s emocemi má však i další důsledky, jsou – li v afektu, mají spíše neracionální schopnost uvažování. Nemůžeme jednoznačně říci, že Romové nejsou schopni klidného jednání, ale prožívají – li dnes pocit ohrožení, obav a nejistoty, jsou

ve svém osobním postoji mnohem více „zablokování“ a nechtějí, resp. nemohou svůj svět opustit. Znamená to, že emoce a pohled Roma na svět jej mnohdy limitují v jednání, a přimět jej k novému přístupu vyžaduje čas a úsilí. Vnímání Romů je v poslední době velmi citlivé na určitá témata, a tím jsou náznaky rasismu, ohrožení, nejistoty. Zeptáme-li se člena majority, jak vidí romsko – české soužití, uvede: „devastace bytů, kriminalita, záškoláctví, hluk v okolí“. Zeptáme – li se některého Roma, uvede: „diskriminace, nedostatek bytů, složité vzdělávání, nezaměstnanost a obrovská byrokracie“. Hned uvede příklady, kdy není vpuštěn do posilovny, restaurace, diskoték, hospod a kdy jsou členové komunity bití a zabiti. Při všech diskuzích s Romy dnes převažuje strach, křivda a nespravedlnost. V naší společnosti v posledních letech vykazuje přes 70 % populace negativní, xenofobní a někdy o rasistické postoje vůči romské menšině, velmi málo je veřejně vidět tolerantní osoby.⁸

Romové jsou charakterističtí vlastnostmi, které je staví do rozporu s majoritní společností. Jsou to hlavně sklony k nepravdivosti, živelnosti a také k nesystémovému jednání. Romové nemají smysl pro hospodaření s finančními prostředky a také nemyslí na budoucí dny. Žijí většinou „ze dne na den“ a mnohdy se stává, že utratí veškeré finance ihned, a musejí čekat do dalšího měsíce, až dostanou novou výplatu či sociální dávky. Sociální důsledky tohoto života nebývají z pochopitelných důvodů přijímány majoritní většinou obyvatelstva a vedou ke konfliktu. Za vyšší vrstvu byli vždy ostatními Romy považováni olašští Romové neboli Vlchyke Roma, tradičně kočovní, kteří se dále dělí do skupin, jako jsou např. Bougešti, Ferkošti, Lovary, Drizdary a další. Olašští Romové označují ostatní skupiny názvem Rumungere Roma. Olašští Romové používají jazyk, kterému jiné romské skupiny nerozumí. Oni se tímto jazykem dorozumí s naprostou většinou olašských Romů žijících nejen v Evropě, ale všude na světě. Ostatní Romové do svého jazyka přijímali mnohé výrazy z jazyků obyvatel zemí, kde se v minulých dobách Romové delší čas na své pouti ze své původní indické pravlasti zdržovali. Olašští Romové se nikdy neživilí prací svých rukou ve smyslu manuální práce a nikdo je k tomu pravděpodobně nikdy nepřinutí. Živí se překupnictvím, dříve speciálně překupnictvím koní, věšterstvím a drobnými krádežemi. Ve společnosti olašských Romů, které je přísně uzavřené, existuje dodnes vzájemná soudržnost postavená na jasně určených, byť nepsaných zákonech, které znají jenom

⁸ ŠÍŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha, 2001, st. 145-147.

příslušníci tohoto společenství. Začal – li některý z jejich příslušníků pracovat takovým způsobem, který neodpovídá jejich tradicím a představám, byl okamžitě ze společenství vyobcován. Stále má mezi nimi význam v našem pojetí funkce jakéhosi soudce. Schopnost tohoto společenství dodržovat tradiční pravidla a normy až do dnešních dob a navíc je udržet v tajnosti je spíše hodná obdivu než zásadního odsudku. Po celém světě existují skupiny lidí, které udržují vnitřní zákony a normy. Normy a řády, které vznikaly po dlouhá staletí, se předávaly z generace na generaci, protože to byl jediný způsob jak přežít, jak se adaptovat či přizpůsobit danému prostředí. Ve způsobech, jakým si zajišťují obživu, jsou olašští Romové schopni dosáhnout naprosté profesionality.⁹

1.5 Romové a majorita

Chronické napětí, propukající v otevřené nepřátelství – tak lze charakterizovat vztah mezi gádži a Romy, i když samozřejmě existují a vždycky existovaly také velmi přátelské vztahy mezi jednotlivci a skupinami. Přesila byla ovšem vždy na straně gádžů, kteří občas vedli „válku“, jež bývala i válkou vyhlazovací (i ta komunistická byla vyhlazovací, i když jejím cílem bylo vyhladit jen romský jazyk a kulturu), zatímco Romové se bránili, jak mohli, unikali a skrývali se, případně vedli válku „partyzánskou“. Jako projev této války je z velké části nutno chápat i romskou kriminalitu: není snad lup velkou kořistí? Dnes musíme konstatovat, že se Romové ve své naprosté většině cítí v naší „gádžovské“ společnosti jako cizinci, neuznávají naše hodnoty a normy, osud demokracie je jim lhostejný, ve státní moci spíše vidí nepřítele než ochránce. Převzali pouze konzum jako dominantní životní zájem, nikoli však vzorce soustavné, plánové, disciplinované aktivity, jež jsou v majoritní společnosti respektovanou cestou k realizaci tohoto zájmu. Romové vcelku vnímají gádže a jejich instituce jako nepřátelské, mají pocit ohrožení, neidentifikují se s politickým systémem, cítí se jako občané druhé kategorie. Mnohým působí velké problémy jednání s úřady, jež vyžaduje stále lepší orientaci ve správním systému a jež je i pro průměrně vzdělaného občana často obtížné. Od pocitu bezmoci nebývá pak často k agresi. Dosti

⁹ ŠÍŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasizmu*. Praha, 2008. st. 131.

časté je také nepřátelství gádžů proti Romům, a to nejen v zemích postkomunistických, ale také například vláda premiéra Majora ve Velké Británii přes doporučení Evropského parlamentu administrativním opatřením fakticky znemožnila kočování asi čtyřem tisícům rodin „cestovatelů“. Nutnost omezit mimořádně blahovolnou a štědrnou sociální politiku zavedenou v šedesátých letech dopadá tvrdě i na Romy, kteří dosud kočují po západní Evropě. Jedním z důsledků napětí je segregace, oddělení Romů od gádžů, často dobrovolné. V některých případech je segregace samozřejmá, např. v tanečním a pěveckém souboru pěstujícím romskou hudbu bývají přirozeně jen Romové. Méně šťastná je pak segregace ve sportu – např. romské soutěže ve fotbale. „Rom Roma neokrade“, praví jedno romské přísloví, ale respekt ke gadžovskému vlastnictví není pravidlem. V mnoha pohádkách a jejich příbězích je hrdinou obratný romský zloděj nebo podvodník. Co kdysi bývalo životní nutností, stalo se hodnotou samo o sobě. Nevyužití možností získat od gadžů zdarma něco, co se nabízí, by byla velká hloupost, takže není hanba přijet si pro sociální dávky mercedesem.¹⁰

Nepřítelem číslo jedna byl pro Romy tradičně policista (žandár, četník). Pomoci při vyšetřování, které se týkalo Roma, by byla zrada, ať se dopustil čehokoliv. Dnes se však setkáváme se stížností, že upadá romská solidarita, dříve „neexistovalo, aby Rom Roma udal policistům“. Pokud nelze uniknout trestu, může rodina rozhodnout, že někdo jiný než skutečný pachatel na sebe vezme vinu a půjde do vězení. Ostatně pobyt ve vězení není pro Roma vždycky hanbou, je to spíše jako být zajat nepřítelem a mladý muž, který ještě nebyl zavřen, je někdy považován za málo mužného. Příznačný způsob úniku můžeme uvést takto: „Menšina stále pronásledovaná, vystavovaná opětovným genocidním pokusům ze strany majority, byla nucena hledat nejrozmanitější způsoby úniku, úkrytu, obrany. Jedním z nich bylo metání stop, znepřehledňování identity. Proto ze třiceti Horvátů v jedné osadě má dvacet zapsáno křestní jméno Jan, z dvaceti Demeterových je deset oficiálně uvedeno pod gadžovským jménem Marie.“ Může se dokonce stát, že mají stejné křestní jméno dva sourozenci. Přitom oficiálního jména se užívá mezi Romy minimálně, obvykle je neznají ani blízcí přátelé. Romové si říkají jménem neoficiálním, případně užívají přezdívku. Podobný únikový manévř představuje např. i ničení bytových jmenovek a schránek v Chánově i jinde. Ochrana pře represivní mocí se někdy spatřuje v romštině, jež má funkci „tajného jazyka“. Není proto vždy

¹⁰ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 61-62.

samozřejmě, že Romové ocení snahu gádžů přiblížit se jim tím, že se naučí romsky. Rozhodující je i zde otázka důvěry. Zbraní slabých je lest, ve které se Romové pod tlakem nutnosti perfektně vycvičili a kterou – vůči gádžům – používají s naprostou samozřejmostí. Řčení „lže jako cikán“ má takto reálný základ a na chronickou „lhavost“ romských dětí (nejen dětí) si svorně stěžují učitelé, sociální pracovníci atd. Rom má sklon nejen záměrně klamat, nýbrž také stylizovat víceméně bezděčně, co si od něj gádžo přeje slyšet: místo jeho vlastního názoru uslyšíme od Roma často jeho představu o našem názoru a snaha vyprávět přesvědčivý a zajímavý příběh často převáží nad faktickou informací. V poslední době se množí informace o tom, že nepřátelství Romů vůči gádžům nabývá otevřené konfrontace. Zřídka se setkáme s někdejšími postojem pokorného romského prosebníka a jeho typickým oslovením „Pánko velkomožný“, který ještě v osmdesátých letech minulého století byl dosti rozšířený. Častější je dnes Rom, který „zná svá práva“, obratně jich využívá a případně se jich velmi hlasitě domáhá. Znalost svých práv umí uplatnit Romové oproti jiným sociálně slabším občanům hlavně při jednání s úřady. Jejich komunita je velmi často v kontaktu s některými úřady, a tak v době nezaměstnanosti se mohou Romové vzájemně poradit a poučit. Tyto znalosti uplatňují Romové hlavně při jednání na sociálních úřadech, a to při vyřizování a vyzvedávání sociálních dávek. Nástrojem Romů při těchto úkonech je jejich temperament, který zná snad každý, projevují se hlasitým chováním, mnohdy jsou hysteričtí, až agresivní. Většina Romů je přesvědčena, že se o ně musí stát postarat a oni jsou ti potřební a diskriminovaní. Bohatý systém sociálních dávek v České republice vytvořil dobré podmínky pro to, že Romové nemusejí pracovat a sociální dávky jim bohatě vystačí na jejich život. Z vlastní zkušenosti mohu říci, že neznám ve svém okolí mnoho Romů, kteří pracují. Jak jsem již uvedl, živí je sociální dávky a občas si přilepší na živobytí drobnými krádežemi a další trestnou činností.¹¹

Další negativní stránkou, která narušuje soužití Romů s majoritou, je jejich velká trestná činnost. Z mého pohledu můžu říci, že dvě třetiny protiprávního jednání, které řeším ve své profesi, je způsobeno Romy. Toto číslo je velmi vysoké vzhledem k počtu Romů v České republice. Většina zpracovatelů známých informací uvádí, že romská kriminalita je primárně namířena vně svého životního světa vůči majoritě, avšak faktor neoznámení trestného činu z důvodu příbuzenského či vnitro-komunitní vazby může být

¹¹ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 63.

natolik silný, že nutně snižuje výpovědní hodnotu statistických údajů i dosavadní výzkum. Naopak data a výzkumy z etnických chudinských amerických ghett jasně udávají trend opačný. Rámcově pak lze rozčlenit kriminalitu romského anti-světa na typově vnitřní a vnější. Některé trestné činy, kterých se Romové dopouštějí, lze vyvodit z odlišné kulturní tradice, která se však z důvodu jejich minoritního postavení nestala nikdy a nikde normotvornou: jedná se zejména o sexuální styk pod hranicí patnácti let věku, který je konsenzuální a často i posvěcován rodinou pachatelů. Aranžované sňatky sjednané a nesplněné (sexuálně) podle rodové tradice jsou časté zvláště u olašských Romů. Rovněž za komunistického režimu stíhaný trestný čin příživnictví byl v rozporu s tradicí vzájemné podpory v romské rodině. Celková kriminalita Romů byla v roce 1984 pětikrát vyšší než u ostatní populace. Její nárůst je dlouhodobý a směřuje do stále nižších věkových skupin. Na počátku 90. let minulého století, kdy byly údaje o romské kriminalitě k dispozici, se pohyboval podíl Romů na celkové trestné činnosti okolo šestnácti procent, zatímco na Slovensku dosahoval skoro třicetiprocentní hranice, což znamenalo, že podílově byl na sklonku České a Slovenské federativní republiky každým pátým obviněným Rom. Romové měli zvláště velký podíl na krádežích vloupáním, krádežích prostých atd. Nemaý podíl měli Romové na mravnostní delikvenci, především na trestném činu pohlavního zneužívání apod. Za nejnebezpečnější trend známý z recentních výzkumů považují oprávněnost ke kriminálnímu chování, přítomný mezi marginalizovanými Romy. Některé trestné činy, a to zejména krádeže páchané Romy doprovází míra vandalizmu, u pachatelů majority poměrně málo se vyskytující. Vedlejší škody, způsobené vloupáním, mnohdy mnohonásobně převyšují cenu zcizené věci a znamenají v důsledku veřejné ohrožení. Jedná se zejména o krádeže barevných kovů, které jsou součástí elektrického vedení nebo drážních zařízení. Rovněž vedlejší škody způsobené při vloupání do obchodů a bytů často převyšují cenu zcizeného zboží.¹²

¹²HIRT T. JAKOUBEK M. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň, 2006, st. 162.

2 Romové a vzdělání

2.1 Postoj Romů ke vzdělání

Majoritní společnost se často potýká s negativními vlastnostmi Romů, které mnohdy vyplývají z jejich nízké úrovně vzdělání. Každý mi však dá za pravdu, že vyšší vzdělání dává jedinci mnoho výhod, jako je např. vyšší pracovní uplatnění, vyšší příjem a tím lepší zabezpečení celé rodiny. Ovšem toto z velké části neplatí pro Romy.

Romové si cení vzdělání mnohem méně než gádžové. Škola je Romy chápána jako „bílá“, víceméně represivní instituce. Romové k ní mají a priori nedůvěru, která se přenáší na dítě. Tuto nedůvěru je třeba prolomit nebo aspoň oslabit. Ve vzdělávání svých dětí vidí Romové dokonce nebezpečí: mohlo by jim dítě odcizit.¹³

Romské děti často neuspějí již v první třídě základní školy, buď musí opakovat ročník, nebo se uvažuje o jejich přeřazení do speciální školy. Přistoupí-li se k druhé možnosti, jsou děti často skutečně přeřazeny, protože podobně neúspěšné ve školních lavicích jsou i v psychologických testech, na jejichž základě se o přeřazení do speciální školy rozhoduje. Přeřazení často napomohou i rodiče, kteří se nejen nebrání tomuto rozhodnutí, ale naopak se ho často dožadují. Dítě samo je pak ve speciální škole spokojeno, pomalejší postup a individuálnější přístup mu vyhovují. I když se později ukáže, že intelektové schopnosti jsou průměrné, příp. nadprůměrné, zpětné přeřazení do základní školy je prakticky neuskutečnitelné. Přitom absolvování speciální školy celoživotně stigmatizuje a umožňuje jen omezený výběr budoucího povolání. Tak se stává, že chytrí Romové nemohou pracovat v oborech odpovídajících jejich kvalitám a často svou invenci a kreativitu uplatní v protispolečenské činnosti. Ztráty, které z toho společnosti vznikají, jsou nedožrnné. Na počátku však stojí pouhá školní neúspěšnost romského dítěte v první třídě základní školy. Co je tedy onou příčinou neúspěšnosti? Je jedna, nebo je jich celý komplex? Dá se s tím něco dělat? To jsou jistě otázky, které si klade každý odpovědný pedagog. Příčin je tedy několik, vzájemně se podmiňují, kombinují a komplikují. Snad právě proto v mnoha případech selhává i velice dobře míněné úsilí pedagogů. Nejčastější chybou, které se pedagogové dopouštějí,

¹³ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 111.

je předpoklad, že romské dítě je v podstatě stejné jako české dítě, jen trochu „zaostalé“. Představa, že můžeme doplnit znalost vyučovacího jazyka a pak se vše samovolně zlepší, je zavádějící. I když lze vítat každý upřímně míněný pokus a pomoc romským dětem, očekávat od takovéto „střelby na slepo“ výsledek je přehnaně optimistické a zákonitě se dostavující neúspěch vede k předčasným, chybným závěrům, „že se s tím stejně nedá nic dělat“. Jediný možný a smysluplný přístup musí vycházet ze znalosti osobnosti romského dítěte, ze znalosti metod obsahu rodinné výchovy v romských rodinách a ze znalosti mimoškolního života romského dítěte a jeho světa. Tyto znalosti pedagog zpravidla nemá, a pokud je v průběhu let v souvislosti s problémy svých žáků získává, nemůže je v současném školním systému plně využít. Vzhledem k velkému množství romských žáků ve speciálních školách získávají tyto znalosti spíše pedagogové těchto škol. Zde díky volnějším osnovám a menšímu počtu žáků ve třídách mohou tyto znalosti i omezeně využívat a mnozí je skutečně využívají k prospěchu romských dětí. Jejich práci v této oblasti společnost dosud nedokázala docenit. Bohužel, velká část jejich úsilí je devalvována tím, že absolvování speciální školy jejich svěření sociálně deklaruje a profesně výrazně omezuje.¹⁴

Většina romských dětí dnes nechodí do mateřské školy. Ta byla za minulého režimu zdarma a bylo velmi podporováno, aby všechny děti, romské i neromské, chodily do školy. Mnohé i romské matky byly zaměstnané, zaměstnání bylo povinné a musel je dostat i každý Rom. To bylo velmi příznivé pro účast dětí v předškolní i školní výchově. Dnes je škola drahá, romské dítě tam chodí jen sporadicky. Nezaměstnanost je mezi Romy obrovská. Romské děti většinou nechodí ve škole do družiny a na obědy – vše je pro Romy velmi drahé. Tento stav je velmi asociální a postihuje populaci na celém území ČR. Škola nerespektuje etnokulturní, sociální, jazykové a psychické odlišnosti romských žáků a odlišnosti jejich životních perspektiv a cílů. V současnosti základní škola etnickou odlišnost a handicap romských dětí spíše umocňuje, než tlumí. Dítě nevnímá a nepřijímá jinou hodnotovou orientaci, chybí návaznost na romskou historii a kulturu. Většinou se s učitelem nesblíží tak, aby pro ně představoval pozitivní vzor. Romská rodina neocení vzdělání vysoko, její hodnotový systém je jiný. Rodiče sami mají většinou nízké vzdělání a nevedou své děti k překonávání potíží, jímž jsou ve škole vystaveny. Rodina ovlivňuje romské dítě

¹⁴ ŠÍŠKOVÁ T. a kol. *Výchova k toleranci a proti rasizmu*). Praha, 2008, st. 214.

daleko citelněji, než je tomu u dětí majority. Pokud jde o školu, mají rodiče na dítě vliv přímo záporný. Na druhé straně rodina je téměř jediný pevný bod v životě romského dítěte a nelze je od ní odtrhnout, aniž bychom jeho psychiku vážně poškodili. Konflikt rodina – škola je jedním z nejzávažnějších konfliktů pro rozdílné působení školy a rodiny na dítě. Nejde je však řešit odlukou dětí od rodin. Nízká motivace Romů k dosažení vzdělání s tím úzce souvisí. Prostředí, ve kterém má dítě absolvovat přípravu do školy, je katastrofální. Bydlení je naprosto nevyhovující, prostory přelidněné a hlučné, rodiče nechápou, že dítě potřebuje svůj kout klidu a pohody, v němž by si udělalo školní přípravu. O tom, že by mu někdo z rodičů pomáhal tak, jako je běžné v první a dalších třídách ve většině rodin, nemůže být ani řeč. Děti přicházejí mnohdy do škol, aniž by uměly dobře česky. Prvním jazykem v rodině bývá romština. Jazykovou indispozici komplikuje ještě prolínající slovenština, protože velká část Romů přišla ze Slovenska.¹⁵

2.2 Vzdělávací předpoklady Romů

Jak jsem již uvedl, častým problémem Romů je nevyhovující bydlení a životospráva celé rodiny. Dítě bývá nuceno trávit čas v přeplněných, vlhkých a nevětraných místnostech, stravu mívají nevhodnou a nepravidelnou. Toto zhoršuje jak duševní kondici, tak zdravotní stav. Dále velmi málo romských dětí prochází mateřskou školou a výchova v romské rodině zpravidla není dobrou přípravou pro školní práci. Dítě zřídka získává zkušenost s knížkou, hračkami, tužkou a papírem (mnohem spíše s televizí a počítačem). Chybí omalovánky, hádanky, stavebnice a další společenské hry. Pro psychology zjišťující školní zralost, resp. připravenost romských dětí, je velkým problémem jakou metodiku zvolit. Ve všech běžných testech, včetně testů inteligence, vycházejí romské děti v průměru podstatně hůře, nelze proto použít normy určené pro neromské děti. Dalším handicapem těchto dětí bývá nezvyk komunikovat s dospělým gádžem, například mu položit otázku. Děti bývají nesamostatné, z hlediska gádžovské výchovy osobnostně nezralé. Nejsou zvyklé řešit úkoly a rozhodovat

¹⁵ BALVIN J. a kol. *Společně: (spolu s Romy k multikulturní výchově ve školství)*. Ústí nad Labem, 1997, st. 70-72.

individuálně, proto také bez zábran opisují. Dále si z domova nepřinesou schopnosti, resp. návyk učit se z paměti.¹⁶

Předpokladem úspěšnosti romského žáka v základní škole je osobnost učitele, měl by mít schopnost navázat s dětmi i rodiči citový vztah. Romské děti jsou velmi spontánní, emotivní, a pokud mají rády svého učitele a věří mu, dokážou pak kvůli němu překonat vše. Učitel romských žáků by měl také mít schopnost sociální práce a hlavně snahu romskému etniku pomoci. Víme, že romští rodiče i děti velmi brzy vycítí, jak to s nimi učitel myslí.¹⁷

Dobře známým problémem romských dětí v české škole je jazyková bariéra. Často rozumějí špatně česky, ale ještě hůře romsky, přičemž dobrou češtinu neslyší v rodině ani během školní docházky, čímž jejich handicap často ještě narůstá. Jazykový handicap romských dětí je hlubší, než si uvědomuje laik, který jej bezpečně srovnává se svými vlastními problémy, jež má s užíváním cizího jazyka, přičemž dobře ovládá svůj vlastní. Bernstein srovnával řeč příslušníků různých sociálních vrstev a popsal u nižších sociálních vrstev tzv. omezený jazykový kód na rozdíl od rozvinutého kódu, kterým disponují příslušníci středních a vyšších vrstev. Romové, kteří mají většinou možnost komunikovat pouze s příslušníky nejnižších vrstev, předávají svým dětem přirozeně omezený kód, který málo podněcuje rozvoj rozumových vlastností. K handicapu danému jazykovým kódem dle této teorie přistupují určité rysy romského jazyka. Tak se například v romštině zřídka používají obecné pojmy jako ovoce, zelenina, nábytek atd., v některých případech ani neexistují. Myšlení je proto velmi konkrétní a děti se musí učit nejen novým českým slovům, nýbrž i novým pojmům a zvykat si na jejich užívání. Další potíž spočívá v tom, že se v romštině často užívá totéž slovo pro dvě nebo více českých, např. „nosit“, „vozit“ i „vodit“ se řekne stejně. Stejným slovem se také překládá české „velký“, „dlouhý“, „hluboký“, i „vysoký“. Dítě se musí naučit, že délka vlasů a velikost jablka je třeba vyjádřit různými slovy.¹⁸

Další jazyková výchova, která se odehrává v romské rodině, je „nedostatečná“ pouze pro potřebu škol. Pro život v romské komunitě je naprosto vyhovující.

¹⁶ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 111.

¹⁷BALVIN J. a kol. Společně: *(spolu s Romy k multikulturní výchově ve školství)*. Ústí nad Labem, 1997, st. 37.

¹⁸ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 112.

Zpřesňování slov je nutné pro právní nebo obchodní jednání, pro technické užívání jazyka. Pro sdělování citů je naprosto zbytečné, a dokonce překáží. Evropské děti umějí jazykem lépe sdělovat obsahy, romské děti city. Je jen jedním pohledem na věc, postavíme-li jedno nad druhé. Tvrdý jazyk, který používáme, nám usnadňuje řešení technických problémů, v citové oblasti nás však nechává na holičkách. Romské děti častěji strádají materiálově, citové strádání většinou neznají.¹⁹

Slabý školní prospěch mnoha romských dětí lze z části vysvětlit nejen nedostatečnými schopnostmi, nýbrž podle tzv. teorie rezistence – přímo odporem k tomuto typu vzdělání, jež předává naše škola a jež je v romské komunitě málo ceněno vzhledem k tomu, že většina této komunity patří k nejnižší sociální vrstvě. Ta cení jiné znalosti, dovednosti i postoje než střední a vyšší třídy, jimž je naše škola přizpůsobena. Další dimenzí rezistence tvoří ovšem romská etnická specifika. Romské děti bývají živější, temperamentnější, hůře se ukáznují, vykřikují atd. Také se hůře soustředí a mívají slabou úmyslnou pozornost. Potřebují častější přestávky, při nichž si mohou zacvičit, zakřičet, či zazpívat. Při výuce jim vyhovuje dramatizace a hraní rolí. Učitelé i dobrovolní pracovníci pečující o romské děti referují, že jsou bezprostřední, hlučné, hravé, mazlivé a přítulné. Rády vykládají o tom, co kdo z příbuzných vlastní, ale také o tom, co kdo ukradl nebo jak jinak porušil zákon. Obdivují toho, kdo něco „velkého“ provedl a nedal se chytit. Lež vůči gádžům je běžná a často „nedává smysl“, tj. nechápeme, co by z ní dítě mohlo mít. Možná jen pocit malého vítězství na věčném boji Romů proti gádžům. Stejně jako u rodičů i u dětí rozhoduje důvěra, kterou lze získat především vytvořením takového prostředí, v němž má dítě pocit bezpečí. Dítě musí také cítit osobní zájem a citovou blízkost, pro romské děti platí ve zvýšené míře pravidlo, že vychovává především citový vztah k učiteli. Romská rodina od dětí nežadá, aby se samostatně rozhodovaly, dokonce si to nepřaje. V tradiční romské domácnosti jde „kolektivismus“ tak daleko, že dítě nemá svůj vlastní kout a věci, které by byly jen jeho – vše je ve společném užívání. Osobní úspěch neznamená mnoho. V dětech se nerozvíjí vědomí individuální odpovědnosti za sebe sama, za svůj vlastní život, které je nosným principem evropské kultury. K této odpovědnosti musí škola vést, bez ní by se dítě v současném světě neuplatnilo. Je však nutno vědět, že zde škola působí proti duchu romské rodiny, postupovat takticky a nežádat příliš mnoho a příliš rychle. Úvaha

¹⁹ ŠIŠKOVÁ T. *Výchova k toleranci a proti rasizmu*. Praha, 2008, st. 216.

o předpokladech romských dětí pro to, aby obstály v české škole, nás vede k obecnějším otázkám: Jaké školní vzdělání by Romům lépe vyhovovalo? Může se česká škola přizpůsobit jejich potřebám? Mnoho lze udělat po překonání handicapu, s nímž romské děti – ne všechny a nejen ony – do školy přicházejí. Vyžaduje to ovšem lepší specifikaci kvalitních pedagogů, pro něž to také znamená práci navíc, a tu je třeba zaplatit. S mnohými romskými i neromskými dětmi je například nutné pracovat v menších skupinách, než je běžná školní třída. Potřebám romských dětí do značné míry odpovídají snahy o reformu naší školy. Má v ní být méně pamětního učení, více prostoru pro spontánnost a tvořivost, větší respekt k individualitě dítěte apod. Má každému jedinci pomoci rozvíjet ty schopnosti, které má (včetně praktické a sociální inteligence), a nežádat po něm schopnosti, které nemá. Nemá tlačit do role outsidera dítě, jemuž nic neříkají fyzikální zákonitosti, algebra anebo chemické vzorce.²⁰

2.3 Školní kariéra romského dítěte

V nejlepším případě začíná romské dítě mateřskou školou, kde se zlepší jeho schopnost komunikovat (zejména střídavě naslouchat ve skupině, odpovídat cizímu dospělému), zmírní se jeho jazyková bariéra, často si osvojí chybějící hygienické návyky, naučí se listovat v knížkách a kreslit i malovat atd., a kde také naváže přátelské vztahy s gádžovskými dětmi. Zde se také naučí na nejjednodušší úrovni volit a nést následky své volby, hrát v malé skupině jednoduché hry s pravidly apod.²¹

Předškolní výchova je obdobím, které má zásadní význam pro další vzdělávací i životní dráhu dítěte. Významná část romských dětí je svým sociokulturním prostředím znevýhodňována již v předškolním věku, pokud k povinné školní docházce nastupuje zcela nepřipravena. K žádoucí změně tohoto stavu mohou vést některé ověřené kroky. K vyrovnání jazykového a dalších handicapů je třeba vytvořit takové předpoklady, aby většina romských dětí navštěvovala mateřské školy již od tří let alespoň po dobu čtyř hodin denně. Současný populační pokles je příležitostí především pro zřizovatele, kterými jsou ve většině případů obce, k plnění tohoto cíle. Prostřednictvím romských

²⁰ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 113.

²¹ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 114.

asistentů při okresních úřadech bude žádoucí působit v tomto smyslu na romské rodiny. V lokalitách s romským obyvatelstvem bude třeba zvýšit nedostatečný počet asistentů v mateřských školách, jejich působením předcházet komunikačním a adaptačním obtížím dětí a napomáhat včasnému a účinnému řešení problému při komunikaci pedagogů mateřských škol s dětmi a jejich rodiči, pokud se vyskytnou. Účinnou podporu mohou také poskytnout místní sdružení Romů. V tomto smyslu existují velmi pozitivní zkušenosti.²²

Přes všechny snahy škol a institucí zabývajících se vzděláváním dětí je velkým problémem, že většina malých Romů vůbec nenastoupí do základní školy, nýbrž rovnou do speciální školy. Důvodem je buď to, že pro základní školu „nedozrálý“ ani po odložení školní docházky, nebo to, že jejich rodiče se pro své děti sami energicky domáhají speciální školy. To není výjimkou. Romská komunita dobře ví, že se její děti ve speciální škole většinou lépe cítí, protože jsou tam bez větší námahy úspěšné, mívají tam početní převahu (v průměru asi 60 %), vynikají nad gádžovskými dětmi a vyjdou z devátého ročníku, což jim usnadní vstup do učebního oboru. Úspěšný absolvent speciální školy dnes ostatně většinou vzděláním převyšuje své rodiče. Nástup do první třídy základní školy je v životě romského dítěte nesmírně významným okamžikem, kdy se rozhoduje o mnohém. Romové se často školy bojí, nezřídka právem. Jako například můžeme uvést trauma chudé dívenky, která nastoupila se starší odřenou aktovkou a stala se kvůli tomu terčem posměchu vrcholícího tím, že jí kluci aktovku strhli a hráli s ní „fotbal“. Jiný případ dokumentuje situaci, kdy si romské děvčátko stěžuje na situaci, že jí děti nadávají „ty cikánko“. Na toto jí paní učitelka odpoví: „Ale ty přece jsi cikánka!“ Je nutné, aby učitel hned na začátku prvního ročníku dal najevo svůj respekt k romské menšině a neformální, zažitý odpor k rasismu. Má-li romské dítě, jež neprošlo mateřskou školou nebo přípravným ročníkem, udržet krok s třídou, vyžaduje hlavně zpočátku individuální péči (podobně jako později při přechodu do 6. ročníku.) Pohodlnější je ovšem „pojednat“ romské dítě tak, že se jeho přeřazení do speciální školy bude brzy jevit jako jediné řešení.²³

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že je velice nutné zajistit, aby prostřednictvím dalšího vzdělávání vedoucích pracovníků školství (zástupců ředitelů, ředitelů) byli

²² ŠOTOLOVÁ E. *Vzdělávání Romů*. Praha, 2008, st. 44.

²³ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 115.

učitelé vybaveni dovednostmi implementovat rámcový vzdělávací program do školního vzdělávacího programu způsobem, který bude reflektovat vzdělávací potřeby romské minority v příslušné škole. Dalším aspektem je podle aktuální potřeby důležité zřizovat pracovní místa vychovatelů – asistentů učitele (romských asistentů) na školách a v zařízeních ústavní ochranné výchovy a poskytnout těmto asistentům systematickou dlouhodobou podporu, především důsledným zapojením do systému dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Věnovat dostatečnou péči začlenění těchto pedagogických pracovníků do života školy, podpořit takové programy v systému dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, které povedou k zlepšování schopnosti komunikace a spolupráce mezi učiteli a asistenty navzájem.²⁴

V prvních ročnících základní školy bývají romské děti vůči učitelům milé, až přítulné, poddajné a ochotné, rády se učí. Přibližně v pátém ročníku však často dochází ke zlomu, který učitelé někdy nazývají „volání krve“: zhorší se prospěch, dítě začne být vzpurné, ztrácí zájem o školu. Zčásti to lze vysvětlit časně nastupující pubertou, určitou roli může hrát i to, že se zvýrazňují typicky romské fyzické rysy, jimiž je dítě vzhledem k převažující protiruské averzi stigmatizováno. Ještě důležitější patrně je, že v romské komunitě je dítě dříve přibíráno k činnostem dospělých, což kontrastuje s žákovskou rolí ve škole. Kromě toho je látka probíraná ve vyšších ročnících jednak náročnější na domácí přípravu, jednak vnímána z hlediska romské komunity jako zbytečná. Poslední léta ve škole jsou pak někdy pro romské děti a jejich učitele skutečně trýzní. Svými neúspěchy frustrování a ponižování Romové opakují ročníky, nudí se, chovají se výbojně k učitelům a často agresivně ke spolužákům. Ze školy si odnášejí komplex méněcennosti a nenávist. Vzdělávací programy (učební osnovy a plány) jsou v současné době již poměrně pružné, obsahují mj. povinně volitelné předměty jako sportovní hry nebo domácnost, pro potřeby mnoho romských (i některých neromských dětí) jsou však ještě neúnosně rigidní. Prodloužení povinné školní docházky o rok, které nebylo doprovázeno odpovídající reformou celého systému, poškodilo děti, jež nejsou právě „studijní typy“ – což se týká právě Romů. Absolvováním základní nebo v osmdesáti procentech speciální školy školská kariéra Roma obvykle končí. Většinou děti předem počítají s tím, že půjdou na „podporu“, část nastoupí do učebních oborů, jen menšina z těch, kteří nastoupili, se však skutečně vyučí. Na střední školu nastoupí

²⁴ ŠOTOLOVÁ E. *Vzdělávání Romů*. Praha, 2008, st. 45.

mizivá menšina, na vysokou jen ojedinělí jedinci. Právo na přístup ke střednímu vzdělání, jež zaručuje Úmluva o právech dítěte, zůstává pro Romy jen na papíře. V učebním oboru a zvláště na střední škole se Rom octne mezi dvěma mlýnskými kameny. Rasisticky laděná většina na střední škole ho těžko přijímá, bývá šikanován. Vlastní rodina a celá romská komunita velmi často s jeho studiem nesouhlasí, nepodporuje ho a snaží se jeho studijní úsilí překazit. Tímto postojem jsou zvláště pověstní olašští Romové. Je naléhavě potřebné podporovat vzdělávání romských dětí ze selhávajících rodin stipendii, a to už v nejvyšších ročnících základní školy pokud je naděje, že úspěšně dokončí devátý ročník, tím spíše pak na střední škole. Přesně toto se také děje, ovšem jen v omezené míře.²⁵

2.4 Svět romského dítěte

Představa, že svět romského dítěte je totožný se světem českých dětí, je zavádějící. Romové se společně stýkají převážně mezi sebou, mluví jen spolu a s ostatními našimi občany se setkávají jen na pracovištích, v úřadech a na ulicích. Vzájemné předsudky vedou k distanci, sociální kontakt je minimální a představy jedné skupiny o druhé jsou značně zkreslené. Obě komunity tak žijí spíše „vedle sebe“ než „spolu“. Společné vědomí romské komunity je proto dosud determinováno bájemi pravlasti Romů – Indie – více než společenskou skutečností „střední Evropy 21. století“. Romská rodina má dodnes mnohem větší počet dětí, v rodině (v bytě) však z pravidla žijí i další příbuzní, pro nás někdy příbuzensky tak vzdálení, že čeština pro takový stupeň příbuznosti nemá výraz. Rodina se dále vztahuje k rodu a styky rodin v rámci rodu jsou tak časté, že vzniká dojem, že by nejraději všichni bydleli zcela pohromadě. V tak velkém společenském celku je samozřejmě nutná „hierarchie“ – odtud i nezbytná úcta ke starším. Vztahy jsou sice hierarchizovány, podle nich se udílí pocity a projevuje úcta, ale na druhou stranu slovo každého i malého dítěte má stejnou váhu. Děti jsou tedy vychovávány nebát se říci svou myšlenku a nečekat na udělení slova. Ve škole se pak takové dítě jeví jako nevychované a drzé. Složitě vnitřní vztahy romského rodu a dodržování nepsaných zákonů jednotlivci jsou pak hlavní náplní hovorů Romů, Zcela jinak jsou však postavena „hororová tabu“ - u Romů k nim

²⁵ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 115.

např. nepatří sex, přestože cudnost ve smyslu zahalování je zde zpravidla vyžadována ve větší míře než v ostatní populaci. Bez uzardění Romové mluví o vězení, zločinu, násilí, sexuálních úchylnkách – romské dítě to vše slyší a do diskuze aktivně vstupuje. Pohádky, ve kterých se mísí motivy bájí z Indie s motivy ze současného života Romů, jsou důležitou složkou funkcionální výchovy. Ovlivňují podvědomí posluchačů stejně jako ostatních etnik, ale podílejí se i na strukturaci vědomí. Romové ke svým pohádkám nemají ten odstup, který učí Evropané už své děti, příběhy berou doslova, prožívají jejich pravdivost. Tyto pohádky, živě vyprávěné, pak ovlivňují další život Romů více než škola a média dohromady.²⁶

2.5 Školní vzdělání Romů

Zcela specifické a přitom zásadní postavení má v této situaci škola a školní vzdělávání. Naprostá převaha rozvojových programů zdůrazňuje potřebu vzdělání a klade ji na jedno z prvních míst v otázce podpory. Obvykle si ale nikdo neklade otázku, jaký vztah má takový typ vzdělání k romské kultuře. Všichni, zaslepeni touhou po moci, si nestačili všimnout, že nejsou než vykonavateli asimilace a destruktory kulturních rozdílů. Jen naprosté výjimky, jejichž hlas však zůstal neoslyšen, správně argumentovaly, že „zdůrazňováním vzdělání“ – našeho většinového typu vzdělání, ke kterému nutíme romskou minoritu (a nás do toho nutí Rada Evropy), vlastně narušujeme jejich tradiční životní styl. Vzdělání je v naší majoritní společnosti považováno za základní. Platí to však obecně? Přece víme, že školní vzdělávání nivelizuje „rozdíly a zvláštnosti kultur“. Obecně se tak vychází z nezpochybnitelné premisy, že romská minorita vzdělání (ve smyslu vzdělání poskytované státním aparátem) potřebuje a nikdo se neohlíží na skutečnost, že „pro Romy jsou vzdělávací instituce cizí“, resp. že vzdělávací instituce majoritní společnosti nemají nijak porovnatelný ekvivalent v institucionální struktuře romského společenství“, takže školský, resp. vzdělávací systém je vzhledem k tradiční romské kultuře různorodý. Někteří autoři argumentují tím, že „napřed musí cigánské děcka projít školním strojem,

²⁶ ŠIŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha, 2008, st. 215.

a pak to už nejsou Cigáni“. Tito autoři přesně pochopili, že v tradiční romské kultuře školní vzdělávání nemá místo, ba že ji dokonce narušuje.²⁷

2.6 Speciální základní škola jako normalita vzdělání Romů

Dle odhadů odborníků přibližně dvě třetiny romských dětí navštěvuje speciální základní školu, a jak jsem již uvedl, mnohdy rodiče dětí sami chtějí, aby dítě rovnou nastoupilo do speciální školy, jelikož se obávají, že základní škola by pro jejich dítě byla zbytečně namáhavá a stresující. Skoro každé romské dítě je na doporučení pediatra před vstupem do základní školy podrobeno vyšetření v pedagogicko psychologické poradně (PPP), kde podstoupí několik psychologických vyšetření, která jsou zaměřena na úroveň školní zralosti a inteligence. Pokud už dítě navštěvuje základní školu a jeho studijní výsledky jsou nedostatečné, je na návrh výchovného poradce a třídního učitele podrobeno dalšímu vyšetření v pedagogicko psychologické poradně. Rodičům dítěte je doporučena návštěva speciální školy tehdy, pokud je u dítěte diagnostikována „mentální retardace“. Mentální retardace je diagnostikována po vyhodnocení patřičných testů, pokud dítě dosáhne méně než 70 bodů hodnoty IQ. Dekonstrukci testů IQ a dekonstrukci koncepce IQ obecně byla věnována řada odborných publikací, vydaných u nás i v zahraničí. Počínaje faktem demaskování problémů spojeným s měřením inteligence na mezikulturní úrovni pomocí hodnoty IQ, přes problematické zacházení s takto získanými hodnotami v praxi hraje magická formule „IQ“ pro romské děti životně významnou roli. Určuje jejich budoucí vzdělávání a potažmo jejich budoucí uplatnění na trhu práce. Pracovníci PPP neberou během měření IQ interferující socio-kulturní kontext. Z praktického hlediska uvádím, že děti bývají během testů konfrontovány s pojmy, které v jejich kultuře vždy nehrají důležitou roli. Je třeba si uvědomit, že tvůrci IQ testů jsou nositeli určité kultury a do vytváření testů, ať vědomě či nevědomě, přenášejí pojmy, které jsou běžné v jejich kultuře. K indiferenci dojde, když se dítě poprvé setká s pojmy jeho kultuře cizí či nesrozumitelné. Je potřeba si uvědomit, že „učení a myšlení je vždy situováno na kulturní pozadí a je vždy závislé na využití kulturních zdrojů“. Je pochopitelné, že dítě, které se setká poprvé v životě s pojmy, které se v jeho kultuře nevyskytují, tyto použije způsobem, který bude v testu

²⁷ JAKOUBEK M. *Romové-konec (ne)jednoho mýtu*. Praha, 2003, st. 225.

IQ vyhodnocen jako „špatně“. Tímto můžeme tedy zpochybnit validitu měření IQ takovým způsobem, jakým je provádějí pracovníci PPP. To má dalekosáhlé etické důsledky, nehledě na obrovský vliv na budoucnost dětí, se kterými je na základě „IQ testů“ manipulováno. Tyto testy je zapotřebí sestavit takovým způsobem, aby kulturní identita jedince, který je podrobován těmto testům, nebyla narušena.²⁸

I přes veškerou problematiku stanovování hodnoty IQ na mezikulturní úrovni v multilingvním prostředí jsme zjistili, že výše popsany proces, na jehož konci dítě může, nebo nemusí skončit ve speciální škole, je pouze jedním ze dvou procesů v praxi skutečně uplatňovaných. Dalším, velmi rozporuplným způsobem, jak může dítě skončit ve speciální škole, je tzv. přímé vřazení. Zaměstnanci PPP většinou úzce spolupracují se sociálními pracovníky, kteří znají své terény a zhruba mají přehled o tom, kde bydlí romské rodiny s dětmi v odpovídajícím věku. Sociální pracovnice přivede tyto děti společně s rodiči jakoby k zápisu, ale dělá se právě výše zmíněný psychologický a předškolní test – test předškolních dovedností. Jestliže dítě dle testu „vychází“ v šesti letech jako mentálně retardované, pak je do speciální školy vřazeno přímo. Pokud ne, tak je matce nabídnuto vřazení na základní školu. Většinou však praxe ukazuje, že během absolvování prvního stupně základní školy se děti vracejí do speciální školy. Z právě uvedeného je na výsost zřejmé, že osoby zainteresované v metodě tzv. přímého vřazení do své činnosti promítají své osobnostně a kulturně podmíněné názory, stereotypy i předsudky.²⁹

2.7 Jazyková výchova romských dětí

Jazyková výchova v romských rodinách probíhá zcela jinak. Zatímco česká maminka na dítě neustále mluví, „jako by jí rozumělo“ (trochu si tak sama před sebou zakrývá svou osamocenost), romská maminka mluví se svými ostatními příbuznými v bytě a na dítě promluví jen tehdy, když se po něm něco chce. O kojence se matky starají s velkou láskou a něhou – kolik je to dotyků a pohlazení, mazlení a péče o fyzické blaho! Díky této rané péči jsou Romové po celý život „takilnější“, množství dotyků slouží ke komunikaci, v níž není třeba slov. Matka má s malým dítětem velice

²⁸ HIRT T., JAKOUBEK M. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň, 2006. st 256.

²⁹ HIRT T., JAKOUBEK M. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň, 2006. st. 257.

pevnou vazbu, je s ním sjednocená, kromě fyzického kontaktu je zde mnoho empatie, ba i telepatie. Takový vztah se přirozeně obejde beze slov. Nepřekvapí, že romské děti začínají mluvit později. Když však mluví, nedostává se jim jazykové výchovy jako dětem např. českých matek. Romská maminka svému dítěti rozumí i beze slov, ona nepotřebuje přesně rozumět každému jeho slovu – dětsky mluvený projev nekoriguje. Zná jeho mimiku a pantomimu do posledních detailů, má se svým dítětem telepatickou vazbu, tak slova nejsou potřebná.³⁰

Do prvního ročníku základní školy přicházejí romské děti z velké části s malou znalostí českého jazyka. Často rozumějí špatně česky, ale ještě hůře romsky, přičemž češtinu neslyší v rodině ani během školní docházky, čímž jejich handicap často ještě narůstá. Jazykový handicap romských dětí je hlubší, než si uvědomuje laik, který je bezpečně srovnává se svými vlastními problémy, jež má s užíváním cizího jazyka, přičemž dobře ovládá svůj vlastní. Z důvodu rychlého učebního tempa ve školách se jazyková bariéra romských školáků prohlubuje a dítě ztrácí kontakt s učitelem a výukou. Z těchto důvodů se dítě přestane zajímat o výuku, jelikož jazyková bariéra je tak velká, že jí nerozumí, a učitel se pro romské dítě stává „nepřitelem“. Takto znevýhodněné dítě se projevuje motorickým neklidem, nesoustředivostí a dále kázeňskými problémy. U těchto dětí může být mylně diagnostikována porucha chování. Pravdou ovšem je, že dítě pouze nerozumí výkladové látce svého učitele a chce na sebe svým romským temperamentem pouze upozornit. Je tedy důležité, aby romské děti před nástupem povinné školní docházky ovládaly co nejvíce český jazyk, jelikož jsou stejně jako majoritní většina občanů České republiky. K tomuto je však zapotřebí větší snaha rodičů, aby na své děti mluvili co nejvíce českým jazykem. Dále, jak jsem již uvedl, je nezbytně nutné, aby romské děti navštěvovaly mateřské školy. Zde se seznámí s ostatními dětmi majoritní společnosti, osvojí si základní sociální návyky a také se naučí mluvit česky. Ovšem návštěva mateřské školy dětí je závislá na ekonomických možnostech rodičů, a z těchto důvodů Romové své děti do mateřských škol posílají jen výjimečně.³¹

³⁰ ŠIŠKOVÁ. T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha, 2008, st. 215

³¹ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 112.

2.8 Vzdělání Romů – cesta k rychlejší integraci do společnosti

Je možno bez váhání pokládat vzdělání romské populace za zcela rozhodující předpoklad vzestupu romského etnika a jeho integrace do společnosti. Přitom je nutno považovat za cílovou skupinu v tomto procesu romskou populaci v celém průřezu, tedy děti od narození přes školky, základní a střední školy, školy vysoké, ale i dospělou a starší populaci mimo vzdělávací a výchovný systém. Přitom systém vzdělávání a výchovy by měl být tak propojen, aby pokud možno postihl všechny tyto skupiny. V opačném případě bude úspěšnost jen částečná a celý proces bude mnohem delší. Je rovněž nepochybné, že při tomto procesu je nutno zvažovat i jiná působení na romskou populaci, ale i celou společnost v oblastech, které se přímo dotýkají výchovy a vzdělávání. Svoji existencí však příznivě či nepříznivě ovlivňují výchovný a vzdělávací proces a tím ho mohou velmi akcelarovat nebo také zpomalovat. Handicapy ve vzdělávání romské mládeže jsou tak hluboké, že není možno počítat s tím, že by se daly vyřešit normální cestou, normálními prostředky a v řádu několika let. Účast státu, tedy vlády, je zde nutná, čímž se rozumí jasný vládní program směřující k odstranění těchto handicapů. To ovšem také znamená, že by přední představitelé Romů a zejména romské inteligence, pokud existují a jsou ochotni se v této věci angažovat, měli v tomto programu hrát roli přímých účastníků. Bez jejich účasti je nemyslitelné efektivní plnění takového programu. Takovýto způsob řešení vyžaduje ovšem dosti výrazné změny v celém školském systému, dotýkajícího se četných lokalit romských žáků po celé zemi. Zabezpečení spolupráce státních, samosprávních a občanských složek společnosti je náročným úkolem organizačním i finančně nákladnou záležitostí. Je to rovněž velmi široký a náročný úkol, jehož rozpracování je věcí odborníků na všech úrovních v celém širokém spektru činností, jak bylo již naznačeno: pedagogických, psychologických, sociálních, pracovních, právních, technických a jiných. Je rovněž zapotřebí vytvořit koordinační orgán, pravděpodobně na MŠMT ČR, který dokáže skloubit a koordinovat činnost jednotlivých složek k jejímu cíli.³²

³² BALVÍN J. a kol. *Společně: (spolu s Romy k multikulturní výchově ve školství)*. Ústí nad Labem, 1997, st. 58.

2.9 Romská rodina

Záporný faktor působení romské rodiny ve výchovném a vzdělávacím procesu je všeobecně znám a vnímán jako takový. Spolupráce školy s rodiči, je-li vůbec jaká, je špatná díky rodičům. Méně známý je fakt pozitivního vlivu rodiny, zejména na psychiku dítěte a jeho jistoty. Je tedy zřejmé, že vyloučit z tohoto procesu nelze a bylo by to dokonce velmi nežádoucí. Zbývá tedy jediné, usilovat o zlepšení komunikace s rodiči. Toho lze docílit rozmanitými způsoby, které ve skutečnosti znamenají návrat k dobré české tradici. Obnovit důvěru mezi školou a rodiči, zvýšit zájem rodičů o činnost jejich dětí ve škole, mimo domov. To je role učitelů, jejichž úkolem není pouhá výuka, nýbrž i práce s dětmi v činnostech, v nichž děti nalézají radost, uspokojení a vynikají nad průměr. Prezентují-li výsledky své činnosti před rodiči při různých příležitostech, přitahují rodiče i do školy. Je to sice velmi pracné, ale i radostné. Nejedná se však o nic nového. Smutné však je, že učitelé jsou vázáni spoustou jiných úkolů a na tuto práci jim mnoho času nezbývá. Tato část výchovného procesu by měla být pokládána za rovnocennou s částí vzdělávací. Přirozeně, že tuto činnost lze provádět i mimo půdu školy, a je dobré tak činit prostřednictvím mnoha zajímavých organizací pro děti, i romských. Ale mluvíme-li o obnovení důvěry mezi školou a rodiči, je škola tím pravým místem, kde by se tyto aktivity měly odvíjet. Ideální navazování kontaktu s rodiči romského dítěte a školskými institucemi je přímo v jejich rodině. Je vhodné být pozván. Pozvání může být i od samotného dítěte, jeho obsahem může být „podívat se na pejska“. Romové jsou velice citliví na projevy úcty a neúcty, Pokud jim projevujeme úctu, můžeme s nimi vyřizovat i velice nepříjemné věci. Pokud z nás vycítí neúctu, nevyřídíme nic. K projevům úcty nepatří jen slova. Srdečné podání ruky často znamená víc.³³

Velkým problémem romských rodin je demotivující prostředí rodinného zázemí. Kromě všech již zmíněných důvodů je v podstatě nejzřejmější ten, že rodiče vůbec netuší, že dítě potřebuje svůj intimní koutek, kde by se mohlo z vlastní vůle realizovat ve svých zálibách a snad se i připravit do školy, je-li to nutné. S tím je také spojena potřeba dohledu a pomoci dítěti, minimálně v prvních dvou letech školní docházky.³⁴

³³ ŠIŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha, 2008, st. 221.

³⁴ BALVIN J. a kol. *Společně: (Spolu s Romy k multikulturní výchově ve školství)*. Brno, 1997, st. 58.

Další negativní jev je sociální postavení a bytová situace romských rodin, která je mnohdy na mizivé úrovni. Do tohoto procesu nezbytně vstupuje stát, eventuálně samosprávné obce se svojí sociální a bytovou politikou. Ovšem úsilí těchto institucí je dle mého nedostatečné a bude na příslušné vládě, aby více zaměřit pozornost na Romy a na problémy s nimi spojené.

2.10 Nultý ročník jako nutnost řešení problému

Je nezpochybnitelné, že mnoho malých Romů, kteří vstupují do povinné školní docházky, přichází do škol s velkými handicapy, jako je jazyková bariéra, špatné sociální a kulturní návyky. Jak jsem již uvedl v této práci, velké procento romských dětí nenavštěvuje předškolní zařízení. Toto je dle názoru odborníků někdy způsobeno neochotou romských maminek posílat své děti do předškolních zařízení a hlavně finančními náklady, které nejsou na tuto činnost nijak nízké. Děti tedy zůstávají doma, kde nejsou nijak motivovány k vytváření sociálních návyků, a hlavně se nadále prohlubuje jazyková bariéra.

Řešením pro tyto děti je zřizování nultých ročníků, ve kterých si děti začnou zvykat na školní prostředí a jeho řád. Nulté ročníky (s třídami o 10 dětech s pedagogickým asistentem v každé třídě) se velmi dobře osvědčily, jejich absolventi prospívají na základní škole mnohem lépe než děti, jež jimi neprošly. Pro romské děti mají jedinou nevýhodu – rodiče je nejsou do nich povinni posílat. Ani ředitelé škol, při nichž připadá zřízení nultých ročníků v úvahu, nejeví většinou ochotu, chybí ostatně i finance, stát i zde šetří. Překážkou je také velká rozptýlenost romských dětí. Nejsou-li nulté ročníky přímo v místě jejich bydliště, lze jen výjimečně počítat s tím, že je rodiče budou do škol dovážet. Většinou bude nutno všemožně usilovat o to, aby romské děti chodily do mateřských škol, což bohužel naráží nejen na nedostatečnou motivaci romských rodičů, nýbrž i na odpor některých pedagogů a gádžovských rodičů, kteří mají své děti v těchto školách. K diskriminaci Romů dochází bohužel i ze strany ředitelů škol. Soudy tuto diskriminaci podle zákona postihnout nemohou a školské úřady k tomuto nejsou ochotny.³⁵

³⁵ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 114.

V případě, že dítě nestačí vše zvládnout v krátkém období prvního roku, nemělo by se připustit jeho přemístění do speciální školy, je-li zjištěno, že je dítě mentálně naprosto zdravé. V takovém případě by rozhodně měl přistoupit individuálnější přístup. Spolupráce škol s pedagogicko-psychologickými poradnami by měla být mnohem věcnější a konkrétnější. Pokud jde o návštěvu nultých ročníků, je to nejen otázka osvětové práce, ale i záležitostí vyvážené sociální politiky motivující rodiče k žádoucím přístupům. V nultých ročnících a školkách velmi dobrou roli mohou sehrávat romsky hovořící pomocní vychovatelé. Na základních školách je velmi dobrým řešením zavádět romštinu jako nepovinný předmět pro všechny, kdož se přihlásí.³⁶

Dle výsledků odborníků uvádím, že romské děti, které navštěvují nulté ročníky, vykazují velmi dobré výsledky v oblasti grafologie, sociálních vztahů, jazykových a rozumových dovedností než děti, které toto neabsolvovaly.

2.11 Multikulturní výchova a romské děti

Cílem multikulturní výchovy je občanská společnost, jejíž členové se budou jako jednotlivci i skupiny navzájem respektovat, tolerovat a kulturně obohacovat. Základní strategie této výchovy spočívá ve vytvoření multikulturní pospolitosti jednak ve školní třídě, jednak ve školách jako celku. Všechny děti, bez ohledu na příslušnost k etnické, náboženské, sociální nebo jiné skupině, mají získat zkušenost soužití, jež se vyznačuje spravedlností, spoluprací a vzájemnou vstřícností. Menšinové děti se mají ve společnosti cítit vskutku jako doma a škola k tomuto má přispět v co největší míře. Zkušenost multikulturní vzájemnosti je ovšem stejně důležitá i pro většinové děti, mají-li dospět k zodpovědnému demokratickému občanství a skrze to i ke skutečné humanitě. Z uvedeného pojetí plyne, že multikulturní výchova není nějaký zvláštní předmět nebo úsek učiva, je to všudypřítomný aspekt veškerého pedagogického snažení, o záměr, k jehož realizaci se nabízí mnoho příležitostí – většinou bohužel nevyužívaných. Dostí významným aspektem v multikulturní výchově je působení školy, která může maximalizovat a optimalizovat vzájemné kontakty mezi dětmi různých skupin, zejména při školních hrách, zábavě a dalších aktivitách. Škola také učí

³⁶ BALVIN J. a kol. *Společně: (spolu s Romy k multikulturní výchově ve školství)*. Ústí nad Labem, 1997, st. 64.

předcházet a konstruktivně řešit konflikty mezi dětmi patřícími k různým skupinám, maximalizuje vzájemné kulturní obohacování a poskytuje dětem mnoho informací o menšinách, popř. jiných kulturách a vůbec.³⁷

Uplatnění prvků multikulturní výchovy nesmí zvyšovat nároky na objem učiva. V první fázi školní docházky dítě potřebuje zejména vytvořit předpoklady pro rozvoj klíčových kompetencí, k rozvíjení vlastních schopností učit se, řešit problémy, komunikovat a soustavněji pracovat ve skupině se zapojením všech jejích členů. Výběr učiva, jež má být prostředkujícím obsahem na cestě získávání uvedených kompetencí, je přitom určován všemi obecnými vzdělávacími cíli a tematicky je rozčleněn do jednotlivých vzdělávacích oblastí.³⁸

V níže uvedeném textu se pokusím nastínit praktické možnosti, jak postupovat při realizaci multikulturní výchovy. Romské děti je potřeba povzbuzovat k užívání romštiny, zejména ke zpěvu romských písní a četbě pohádek. I tehdy, když mají jen velmi omezenou znalost svého jazyka, je důležité vyjadřovat zájem a respekt. Tím dáváme najevo, že romské děti mají proti neromským něco pozoruhodného navíc, co může zvýšit respekt k nim a jejich sebevědomí. Na menší romské děti udělá dojem, ukážeme-li jim knížku v romštině. Může to být např. knížka romských pohádek, kde je vedle sebe tentýž text v romštině a v češtině. Velmi nutné je otevřeně diskutovat s dětmi o tom, jak Romové v této zemi žijí a jaké mají problémy. Tabuizace je zbytečná, neromské děti mají z domova většinou množství negativních informací o Romech, často velmi přehnaných. Je třeba vysvětlit, samozřejmě formou přiměřenou věku dítěte, proč jsou Romové většinou nezaměstnaní, špatně socializovaní, podléhají alkoholu, drogám a hracím automatům, proč jejich děti špatně prospívají ve škole. Je třeba mluvit o příčinách etnocentrických postojů na obou stranách. Takovéto diskuze nebudou jistě běžným obsahem výuky, je tedy nutností, aby na ně byli kantoři připravení, když k nim děti dají podnět nějakou otázkou nebo protiromským projevem. Toleranci a vstřícnost lze dětem vštěpovat nenásilným způsobem při jazykové výuce. Obsah vět, na nichž procvičujeme čtení, jazykový rozbor nebo pravopis je k tomuto zvláště vhodný. Zde od dětí nechceme, aby zastávaly určitý postoj, prezentujeme však tento postoj jako samozřejmost, což je pedagogicky nenásilné a zároveň psychologicky velmi účinné.

³⁷ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 118.

³⁸ ŠÍŠKOVÁ T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha, 2008, st. 191

Výuku lze v mnoha případech obohatit informacemi o menšinách, zejména o Židech a Němcích. Staré, případně jen povrchně přepracované učebnice jsou z tohoto hlediska velmi chudé a učitelé většinou pokračují ve vyjetých kolejích. Současné osnovy však dávají těm, kterým na multikulturní výchově záleží, dostatek volnosti. Mnoho příležitostí je v hodinách dějepisu a literatury. Romové přicházejí z Indie a je vhodné na toto poukázat, kdykoli je o Indii řeč. Toto může být vzhledem k bohatství kultury tohoto subkontinentu, k zajímavosti jeho dějin a k jeho politickému významu relativně často. Dále lze vést paralelu mezi smutným údělem amerických (i Kanadských) Indiánů a evropských Romů. Do hodiny hudební výchovy lze pozvat matku romského dítěte nebo otce-muzikanta, aby naučil třídu romskou píseň. Je velmi významné využívat všech příležitostí, abychom vytvářeli smíšené dvojice Romů a Neromů a smíšené dvojice nebo skupiny dětí, které spolu pracují nebo si hrají. Nelze přitom ovšem postupovat mechanicky, společná činnost musí děti těšit a má být pokud možno úspěšná. Romským dětem přitom dáváme možnost ke kontaktu s těmi neromskými dětmi, které jsou dobře vychované, mají dobrý vztah ke škole a jsou v kolektivu oblíbené. K tomu, aby se romské děti cítily oblíbené, že jsou akceptovány, že tato společnost je i jejich společností, je třeba, aby byly osoby s typicky romskou vizáží mediálně pozitivně prezentovány. Na obrazovce i v tisku vidíme pravidelně opak. Tím důležitější je vynahradit to ve škole. Na nástěnkách a v třídních knihách by se měly objevovat fotografie ze školních výletů apod., na nichž jsou spolu romské a neromské děti. Měli bychom hledat příležitosti k tomu, abychom ve škole vystavili - aniž by to působilo násilně – fotografie Romů, kteří nějak vynikli, reprodukce uměleckých obrazů s romskou tematikou apod. Nesmíme také zapomínat na to, že se musíme vyhýbat tomu, abychom romské děti ponížili před ostatními, a to i tehdy, když podávají velmi slabé výkony a když jim musíme vytýkat nevhodné chování. Dobrý učitel ostatně používá zahanbení kteréhokoli dítěte co nejméně, a použije-li ho, tedy s pozitivním oceněním. Také k rodičům romských dětí je třeba se chovat s respektem a to i v situacích, kdy musíme odmítat jejich požadavky nebo od nich žádat, aby změnili svoje postoje a chování. Mělo by docházet k většímu podporování příležitostných návštěv neromských dětí v domovech romských dětí, jejichž rodiny jsou na dobré úrovni, a dáme podnět, aby se děti ve třídě podělily o své poznatky.³⁹

³⁹ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 119.

Je nevhodné nevyvracet negativní zkušenosti žáků, pouze jejich paušalizaci na všechny členy kritizované skupiny. Žáka nikdy nepřesvědčíme o tom, že nezažil něco špatného, pokud to skutečně zažil. Na konkrétní členy jiné kultury se však může zlobit, když mu něco provedou, ale nesmí se proto zlobit na všechny ostatní. Xenofobie je zcela přirozenou reakcí na nové, musíme nechat žákům čas, aby s ní pracovali a změnili jí v pozitivní vztah k tomu, co již znají, k Romům. Musíme jim dát příležitost je poznat, aby získali svou vlastní zkušenost a pozitivní náhled. Klademe důraz na to, abychom učili žáky, že kultury se mohou lišit, že jinak projevují své potřeby, nebo naopak že jiné potřeby projevují stejně. Tato skutečnost je mnohdy základem pro vznikající konflikty. Chování druhého můžeme adekvátně pochopit jen tehdy, pokud známe jeho historii, důvody a vysvětlení.⁴⁰

Výborným doplňkem multikulturní výchovy jsou osvětové programy nabízené v současné době školám a dalším různým romským občanským sdružením. Postoje neromských dětí ovlivní např. velmi příznivé vystoupení Roma, který přijde dobře oblečen a promluví k nim. Dobrou češtinou a chováním, prozrazuje vzdělaného člověka. Dáme-li jim hádat, jaké je národnosti, hádají na Itala nebo Maďara a jsou překvapeni, když se dozvědí pravdu.⁴¹

⁴⁰ ŠIŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha, 2008, st. 184.

⁴¹ ŘÍČAN P. *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha, 1998, st. 121.

ČÁST PRAKTICKÁ

3 Výzkumné šetření

3.1 Cíl a předpoklady výzkumného šetření

Má bakalářská práce má za cíl vysledovat, popsat a analyzovat jednotlivé názory Romů na vzdělávání. Tento výzkumný problém jsem si zvolil proto, že dosažení určitého stupně vzdělání je pro tuto minoritu mnohdy velmi obtížné. Obtížnost, jak jsem již uvedl v teoretické části, mnohdy pramení z kulturních tradic, sociálního postavení a dalších faktorů. V této práci jsem si zvolil tři předpoklady, které můj průzkum vyvrátí, nebo potvrdí.

Předpoklad č.1:

Předpokládám, že více než $\frac{1}{2}$ romských respondentů si myslí, že vzdělání je pro budoucí život jejich dětí důležité.

Většina občanů v naší společnosti si myslí, že čím větší vzdělání člověka, tím jsou jeho možnosti uplatnění na trhu práce vyšší. S tím souvisí také lepší společenské postavení a finanční ohodnocení. Ovšem musíme si přiznat, že Romové bývají nejen na trhu práce často diskriminováni, a z těchto důvodů vzdělání nebudou považovat za svou prioritu.

Předpoklad č.2:

Předpokládám, že více než $\frac{1}{2}$ romských respondentů je přesvědčena, že romské tradice nekladou důraz na vzdělávání.

Romové jsou v naší společnosti minoritou, a jak ve své teoretické části práce uvádím, jsou jiné mentality a vyznávají úplně jiné postoje a tradice než ostatní většina populace. Z tohoto tedy vyplývá, že romské tradice mohou z podstatné části ovlivňovat postoj Romů ke vzdělávání.

Předpoklad č.3:

Předpokládám, že více jak ½ romských rodičů nedbá na domácí přípravu svých dětí do školy?

Aby děti dobře prospívaly ve škole, je nutné, aby jejich rodiče dbali na domácí přípravu svých dětí. Myslím si a přikláním se k názoru, že kdyby rodiče více dbali na domácí přípravu svých dětí, vedlo by to k lepším výsledkům a děti by nemusely být umisťovány do speciálních škol z důvodu jejich špatného prospěchu.

3.2 Výběr respondentů a jejich charakteristika

Místem mého šetření je město Česká Lípa, ve které je dle mé osobní zkušenosti velký počet Romů. Toto potvrzuji tím, že se s Romy z větší části setkávám při své práci, kdy řeším jejich protiprávní jednání, či při útěcích romských chovanců z dětských domovů k jejich rodičům. Ovšem nemohu uvést přesný počet Romů, kteří žijí ve městě Česká Lípa, jen odhaduji dle mého šetření, že zde může žít něco kolem pěti tisíc osob, které patří k romské minoritě. Při sčítání osob se v České republice přihlásilo k romské národnosti jen malé procento lidí, z těchto důvodů nemohu z uvedených čísel vycházet.

Respondenty k prováděnému šetření jsem si vybíral nahodile, nezávisle na mých osobních zkušenostech. Nikde v dostupných zdrojích se mi nepodařilo najít žádné informace, které by se týkaly vzdělanosti romské menšiny v českolipském okrese. Dle zkušeností s romskými občany vím, že jejich úroveň vzdělání je na velmi malé úrovni. Co se týká mladé populace, tak dle mých osobních zkušeností uvádím, že je na tom se vzděláním mnohem lépe než jejich rodiče či prarodiče. Ovšem vzdělanost romské populace je v naší zemi dle mého názoru problém číslo jedna. V poslední době je vidět snaha, aby romské děti nebyly umisťovány z velké části do speciálních škol, ale především do škol základních. Zde mají možnost plnohodnotného rozvoje a velké šance na další studium. K tomu je zapotřebí, aby děti měly doma stabilní zázemí a podporu svých rodičů. V tomto také vidím velký problém a myslím tím to, že když je dítě sebevíc nadané, avšak má-li špatné sociální a rodinné zázemí, nikdy se nemůže plnohodnotně vyvíjet a většinou jeho studium končí předčasně. Přebírá také vzor svých rodičů, kteří nepracují a žijí jen ze sociálních dávek. Tento stav vnímá dítě jako normalitu a ztotožňuje se s tím.

Dalším problémem Romů je jejich malá zaměstnanost, která je mnohdy zapříčiněna nízkým vzděláním. Z důvodů nízkého vzdělání Romové obtížně shánějí práci a jejich jedinou obživou jsou sociální dávky, či finanční prostředky pocházející z trestné činnosti. Dle mého názoru je romský problém tak ožahavým tématem, že ho nevyřeší žádná vláda, ať levicová či pravicová. Romové jsou odlišné mentality a kultury, tedy naše společnost od nich nemůže očekávat, aby sdíleli stejné vzorce chování a návyky jako majoritní společnost.

Pro svůj výzkum jsem si zvolil třicet romských respondentů tj. patnáct mužů a patnáct žen. Všichni respondenti měli trvalý pobyt v městě Česká Lípa.

Tabulka č. 1 - Věková struktura respondentů

Věk	Ženy	Muži
18-25	4	2
25-35	5	3
35-45	5	6
45-55	2	1
Více jak 55	1	1

Tabulka č. 2 - Míra vzdělanosti respondentů

Typ školy	Ženy	Muži
Neabsolvoval (a)	0	0
Speciální školy	8	9
Základní škola	7	5
Střední škola	1	0
Vysoká škola	0	0

Tabulka č. 3 - Míra zaměstnanosti respondentů

	Ženy	Muži
Zaměstnaní	2	4
Nezaměstnaní	10	7
Pracující brigádně	1	6

3.3 Výzkumný nástroj a jeho příprava

Jak jsem již uvedl, při svém povolání policisty se mnohokrát setkávám s Romy, kdy řeším jejich případné protiprávní jednání a jiné problémy. Před hlavním výzkumem jsem se snažil provést pilotážní šetření a cílem bylo zjistit, zda mé zvolené hypotézy jsou vůbec dosažitelné a celý výzkum reálný. Mou velkou výhodou bylo, že se s Romy znám a jejich vztah k mé osobě je z velké části kladný. Zda výzkumný nástroj funguje, jsem si ověřil výzkumným rozhovorem standardizovaným na vzorku deseti romských respondentů.

Respondentům jsem při svém výzkumném šetření otevřeně řekl, že provádím výzkum se zaměřením na romskou problematiku a postoj Romů ke vzdělávání. Tímto chci tedy podotknout, že všichni respondenti se ke svému romskému etniku dobrovolně hlásili a uvedli, že se cítí být Romy. Obával jsem se, že Romové k mým otázkám budou přistupovat spíše negativně a že je budu spíše obtěžovat. Byl jsem však velmi překvapen, jak Romové ochotně spolupracovali a se zaujetím přistupovali k jednotlivým otázkám. Ani jednou jsem se u Romů nesetkal s tím, že by se ke mně chovali odmítavě či hrubě a nechtěli spolupracovat. Pouze ve dvou případech jsem byl odmítnut, ovšem důvodem byla časová vytíženost respondentů, a tak jsem se domluvil na jiný termín setkání, kdy jsem výzkum provedl. Často mi také dělalo problémy vysvětlit Romům „co vlastně po nich chci“, obávali se, že jsem ze sociálního či exekučního úřadu apod. Když jsem však Romům vše vysvětlil, začali ke mně získávat důvěru a byli otevřenější a vstřícnější. Mnohdy byli velmi pohostinní a zvali mě k sobě do bytu na pohoštění. Mé šetření v jedné romské rodině trvalo kolem třiceti minut a měl jsem tu možnost, že se do šetření u jednotlivých respondentů z dvou třetin zapojili i moji kolegové, kteří mi tímto velice pomohli a zkrátili tak dobu výzkumu. Tuto taktiku jsem zvolil proto, že kolegové byli z jiného obvodu a Romy z osobní zkušenosti neznali, a výsledky tedy nebyly ovlivněny z pozice jejich zaměstnání. I já jsem se snažil provádět výzkum u respondentů, které z osobní zkušenosti neznám. Po ověření funkčnosti výzkumného nástroje jsem přešel k hlavnímu sběru empirických dat. Mým výzkumným nástrojem v praktické části bakalářské práce byla použita sociologická metoda sběru dat a to standardizovaný rozhovor. Tato metoda umožňuje sběr empirických dat přímo v terénu. K získávání dat jsem si zvolil dotazníky, které obsahují výlučně uzavřené otázky. Na tyto otázky respondenti odpovídali třemi alternativami ANO x NE x NEVÍM.

Otázky jsem se snažil vytvořit srozumitelné a jasné, aby je respondenti lehce pochopili a nemuseli dlouze přemýšlet nad jejich obsahem. Dále jsem se snažil vytvořit otázky, které respondenta ihned zaujmou a zvyšují jejich zájem. Vyvaroval jsem se dlouhých a zavádějících otázek, které respondenty unavují a zbytečně zatěžují. Zvolené otázky mi umožnily provést přímočarý výzkum, který zvyšoval jeho validitu. Snažil jsem se, aby respondenti na zvolené otázky odpovídali nezkresleně a aby vůbec na ně byli ochotni odpovídat. Vyvaroval jsem se otázek, které by se dotýkaly jejich soukromí, či jejich kulturního postavení. Důraz jsem kladl na to, aby romské rodiny byly úplné, tím myslím aby se o výchovu dítěte staral otec i matka, a aby jejich dítě vykonávalo povinnou školní docházku, či navštěvovalo střední školu. Zvolené otázky jsem respondentům četl, a zaznamenával jednotlivé odpovědi, které respondent zvolil. Co se týče jednotlivých otázek, tak jsem vždy o spolupráci požádal oba rodiče. Kladl jsem jim otázky odděleně, tak aby každý odpovídal sám za sebe a jeden nemohl ovlivňovat druhého. Výsledky výzkumného procesu jsem transponoval do tabulek, neboť se jedná o velmi přehlednou a srozumitelnou prezentaci výsledků.

3.4 Prezentace výsledků empirického šetření

V této kapitole se zabývám kompletní prezentací odpovědí respondentů, které jsem zpracoval pomocí standardizovaného rozhovoru.

P 1:

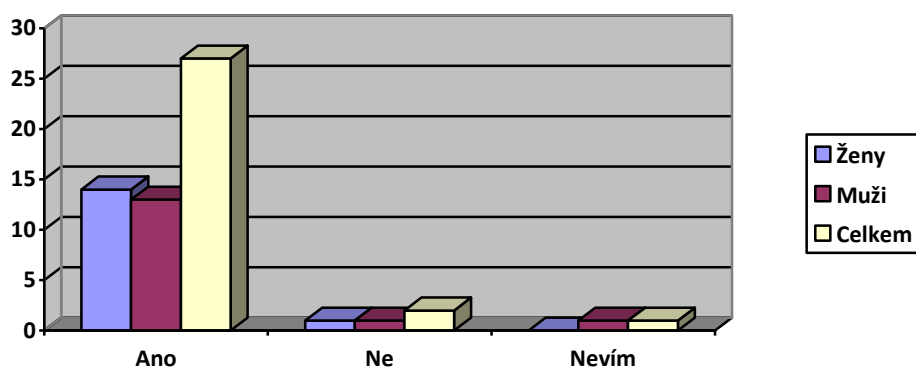
Předpokládám, že více než $\frac{1}{2}$ romských respondentů si myslí, že vzdělání je pro budoucí život jejich dětí důležité.

Otázka č. 1: Považujete vzdělání za důležité?

Tabulka č. 4 – Otázka č.1

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	14	1	0
Muži	13	1	1
Celkem	27	2	1

Graf č. 1 – Otázka č.1

Komentář k tabulce č.4 a grafu č.1

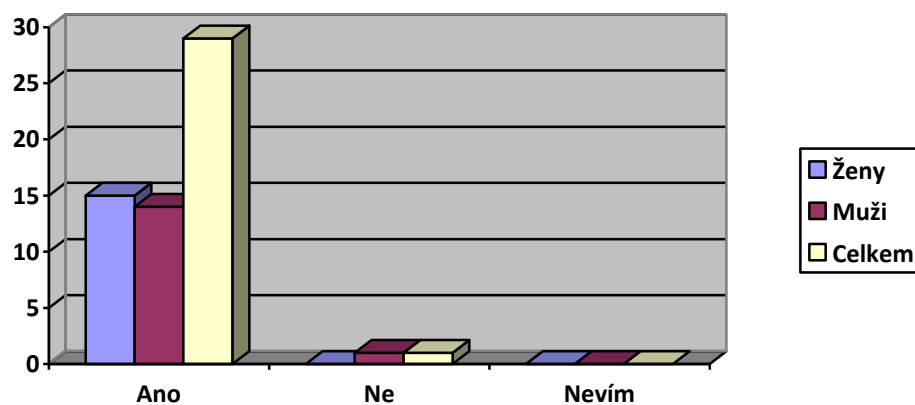
Na tuto otázku odpovídala drtivá většina respondentů stejně. Malé odlišnosti ve výpovědích nemají zvláštní význam. Jsem rád, že Romové považují vzdělání za důležité.

Otázka č. 2 : Považujete vzdělání vašich dětí za důležité?

Tabulka č. 5 – Otázka č.2

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	15	0	0
Muži	14	1	0
Celkem	29	1	0

Graf č. 2 – Otázka č.2

Komentář k tabulce č.5 a grafu č.2

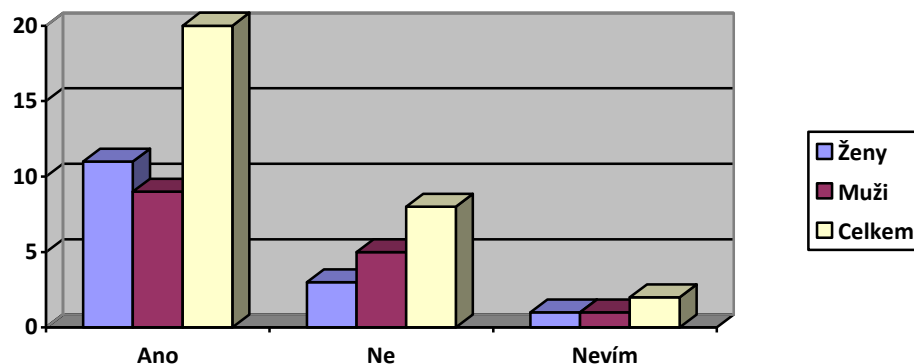
Na tuto otázku odpovídali muži a ženy téměř shodně. Romové považují vzdělání svých dětí za důležité.

Otázka č. 3: Může vzdělání vašeho dítěte přispět k uplatnění na trhu práce?

Tabulka č. 6 – Otázka č.3

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	11	3	1
Muži	9	5	1
Celkem	20	8	2

Graf č. 3 – Otázka č.3

Komentář k tabulce č.6 a grafu č.3

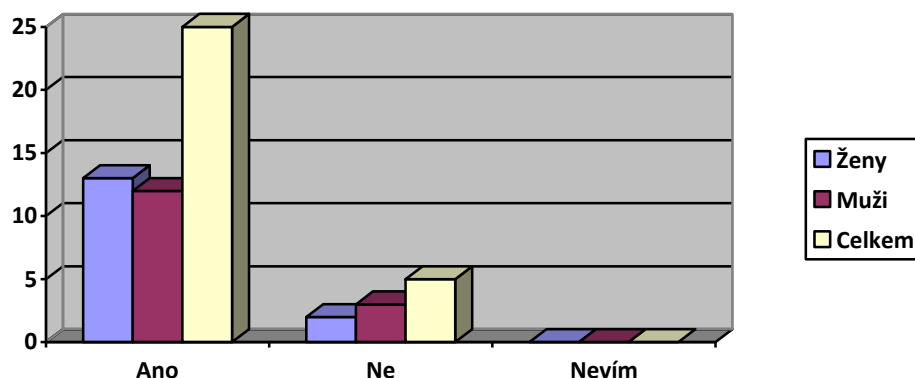
Na tuto otázku respondenti neodpovídali vždy jednoznačně. Je však potěšující, že 2/3 všech respondentů si myslí, že vzdělání jejich dítěte přispívá k uplatnění na trhu práce.

Otázka č. 4: Snažíte se podporovat vaše děti v dalších mimoškolních zájmových aktivitách?

Tabulka č. 7 – Otázka č.4

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	13	2	0
Muži	12	3	0
Celkem	25	5	0

Graf č. 4 – Otázka č.4

Komentář k tabulce č.7 a grafu č.4

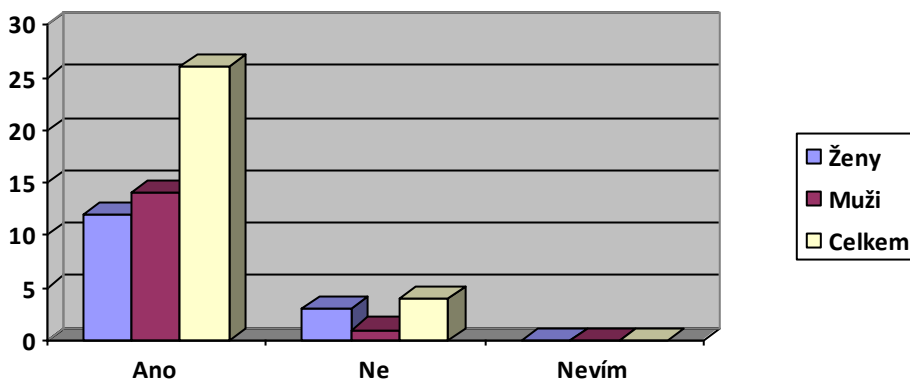
Dle tohoto milého zjištění konstatuji, že Romové se snaží podporovat své děti v mimoškolních zájmových aktivitách, jako jsou různé sportovní či jiné kroužky. Ovšem valná převaha respondentů uvedla, že jim v tom brání jejich špatná finanční situace.

Otázka č. 5: Snažíte se motivovat svoje dítě ke vzdělávání?

Tabulka č. 8 – Otázka č.5

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	12	3	0
Muži	14	1	0
Celkem	26	4	0

Graf č. 5 – Otázka č.5

Komentář k tabulce č.8 a grafu č.5

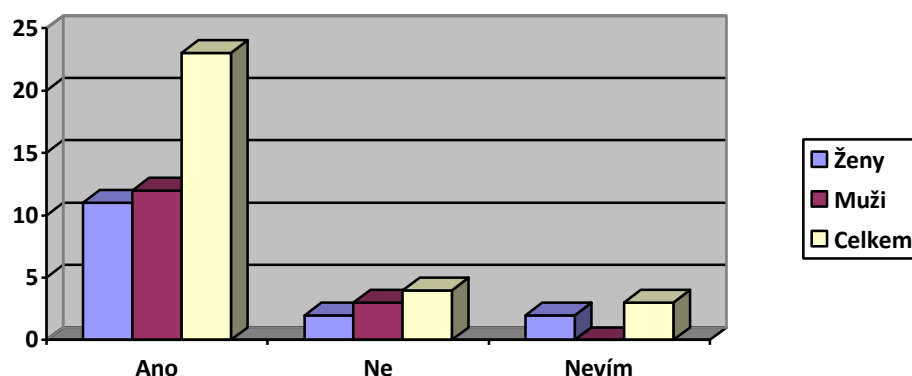
Skoro všichni respondenti shodně uvedli, že se snaží své děti motivovat ke vzdělání. Rodiče uváděli, že se snaží dětem vysvětlit, že pokud se chtějí v životě prosadit, nestačí jen vychodit základní školu, ale musí se alespoň vyučit. Pak se jim povede lépe.

Otázka č. 6: Myslíte si, že vzdělaný člověk je i v osobním životě úspěšnější než člověk nevzdělaný?

Tabulka č. 9 – Otázka č.6

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	11	2	2
Muži	12	3	0
Celkem	23	4	3

Graf č. 6 – Otázka č.6

Komentář k tabulce č.9 a grafu č.6

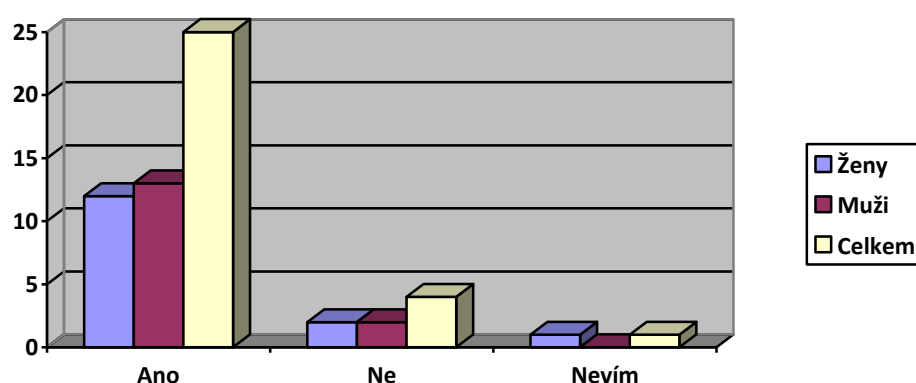
Odpověď na tuto otázku nebyla u všech romských rodičů jednoznačná. Setkal jsem se i s případem, kdy na tuto otázku respondent nedovedl odpovědět. Jsem ale potěšen, že na velkou většinu bylo odpovězeno kladně.

Otázka č. 7: Myslíte si, že vzdělaný člověk se ve společnosti orientuje lépe než člověk nevzdělaný?

Tabulka č. 10 – Otázka č.7

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	12	2	1
Muži	13	2	0
Celkem	25	4	1

Graf č. 7 – Otázka č.7

Komentář k tabulce č.10 a grafu č.7

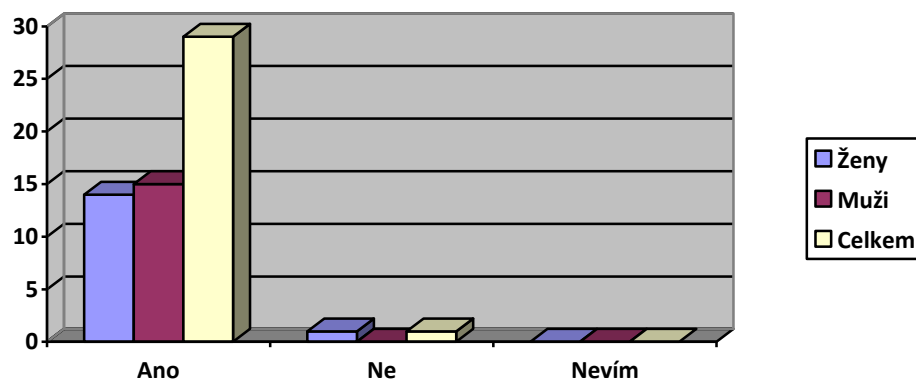
Na tuto otázku respondenti odpovídali skoro stejně jak na předchozí, což mě velmi potěšilo. Romové jsou si vědomi toho, že vzdělání je pro jejich orientaci ve společnosti a další cestu životem velmi důležité.

Otázka č. 8: Myslíte si, že společnost poskytuje vzdělanému člověku větší výhody než člověku nevzdělanému?

Tabulka č. 11 – Otázka č.8

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	14	1	0
Muži	15	0	0
Celkem	29	1	0

Graf č. 8 – Otázka č.8

Komentář k tabulce č.11 a grafu č.8:

Na tuto otázku respondenti odpovídali skoro stejně jak na předchozí, což mě velmi potěšilo. Romové jsou si vědomi toho, že vzdělání je pro jejich orientaci ve společnosti a další cestu životem velmi důležité.

P č.2

Předpokládám, že více než ½ romských respondentů je přesvědčena, že romské tradice nekladou důraz na vzdělávání.

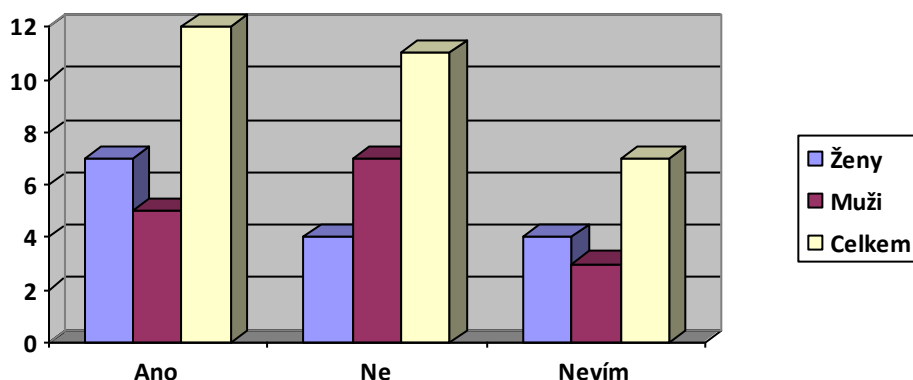
Otázka č. 9: Hovořili s vámi vaši rodiče poměrně často o důležitosti vzdělání?

Tabulka č. 12

Tabulka č. 12 – Otázka č.9

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	7	4	4
Muži	5	7	3
Celkem	12	11	7

Graf č. 9 – Otázka č.9

Komentář k tabulce č.12 a grafu č.9

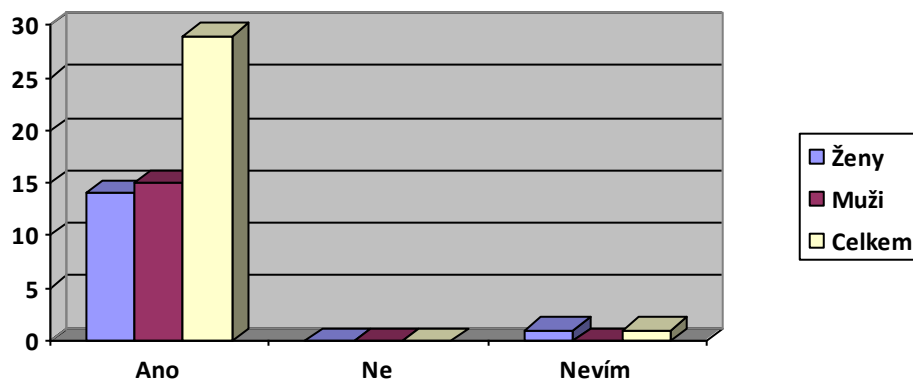
Odpovědi na tuto otázku mě velice překvapily. Skoro polovina respondentů uvedla, že s nimi jejich rodiče nehovořili o nutnosti vzdělání. Z toho tedy vyplývá, že rodiče respondentů nepovažovali vzdělání za tak důležité jako generace respondentů, kteří jsou předmětem mého výzkumu.

Otázka č. 10: Myslíte si, že si Romové váží vzdělaných a úspěšných romských osobností?

Tabulka č. 13 – Otázka č.10

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	14	0	1
Muži	15	0	0
Celkem	29	0	1

Graf č. 10 – Otázka č.10

Komentář k tabulce č.13 a grafu č.10

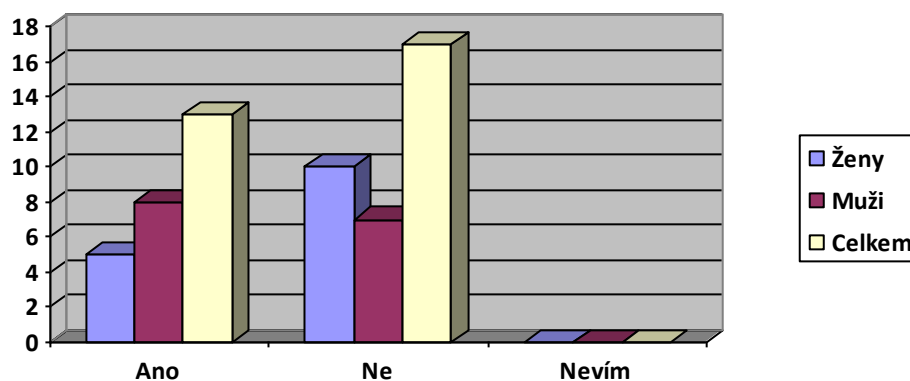
Dle mých očekávání drtivá většina všech respondentů uvedla, že si Romové váží vzdělaných a úspěšných osobností, které jim jsou v mnoha případech vzorem. Ovšem pokud jsem se zeptal, zda nějakou konkrétní osobnost znají, tak nedovedli ihned reagovat a uvést konkrétní osobu.

Otázka č.11: Hovoříte často se svým dítětem o významných romských osobnostech?

Tabulka č. 14 – Otázka č.11

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	5	10	0
Muži	8	7	0
Celkem	13	17	0

Graf č. 11 – Otázka č.11

Komentář k tabulce č.14 a grafu č.11

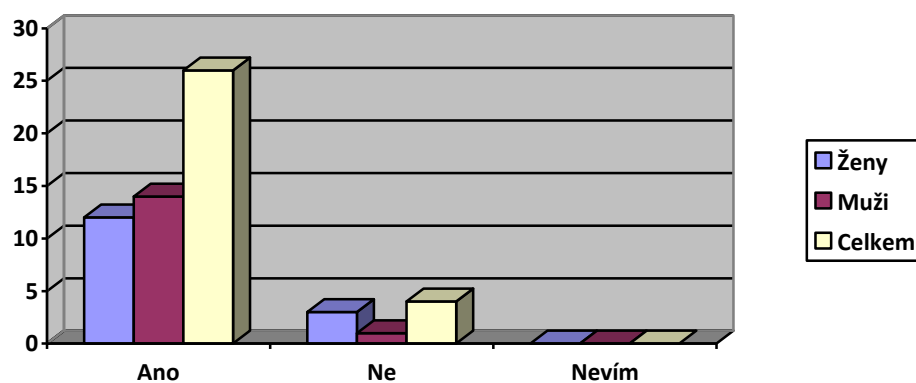
Na tuto otázku více jak jedna polovina respondentů uvedla, že se svými dětmi skoro nehovoří o významných romských osobnostech. Na otázku proč většinou uvedli, že vlastně ani moc neznají významné romské osobnosti a většinou dávají dětem za vzor někoho z příbuzenstva apod.

Otázka č. 12: Sledujete se svými dětmi např. populárně naučné pořady?

Tabulka č. 15 – Otázka č.12

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	12	3	0
Muži	14	1	0
Celkem	26	4	0

Graf č. 12 – Otázka č.12

Komentář k tabulce č. 15 a grafu č.12

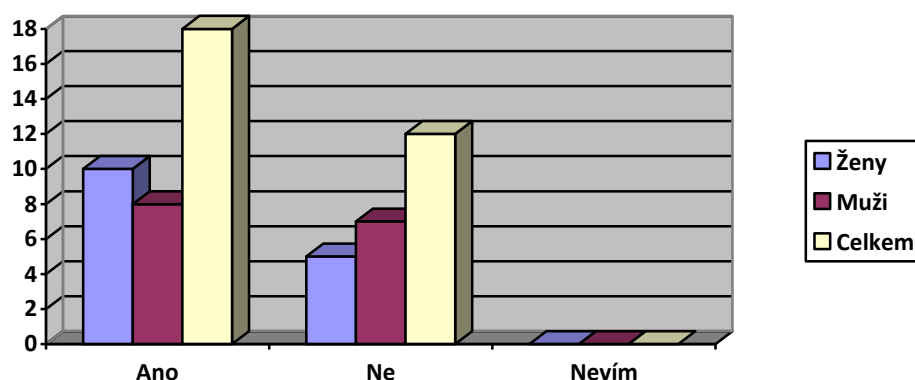
Většina respondentů uvedla, že se na televizi dívá velmi často. Také rádi sledují se svými dětmi naučné, dokumentární a přírodopisné filmy, což mne velmi potěšilo.

Otázka č. 13: Snažíte se ve vašem dítěti probouzet zájem o četbu?

Tabulka č. 16 – Otázka č.13

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	10	5	0
Muži	8	7	0
Celkem	18	12	0

Graf č. 13 – Otázka č.13

Komentář k tabulce č.16 a grafu č.13

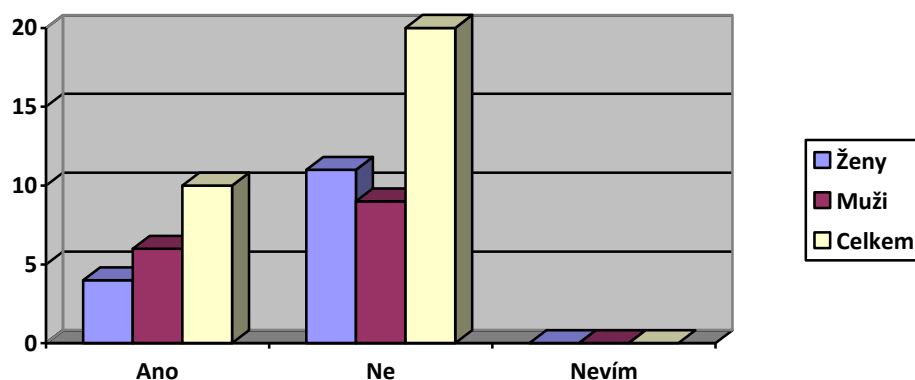
Více jak polovina respondentů uvedla, že se snaží své děti motivovat ke čtení a snaží se, aby děti četly. Občas také svým dětem koupí nějakou knihu, ale je to jen velmi zřídka. Romové si v hojné míře stěžovali na velmi vysokou cenu knih a to bylo i důvodem, proč je svým dětem nemohou kupovat častěji.

Otázka č. 14: Pokud vaše dítě projeví zájem o nějakou knihu, koupíte mu ji?

Tabulka č. 17 – Otázka č.14

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	4	11	0
Muži	6	9	0
Celkem	10	20	0

Graf č. 14 – Otázka č.14

Komentář k tabulce č.17 a grafu č.14

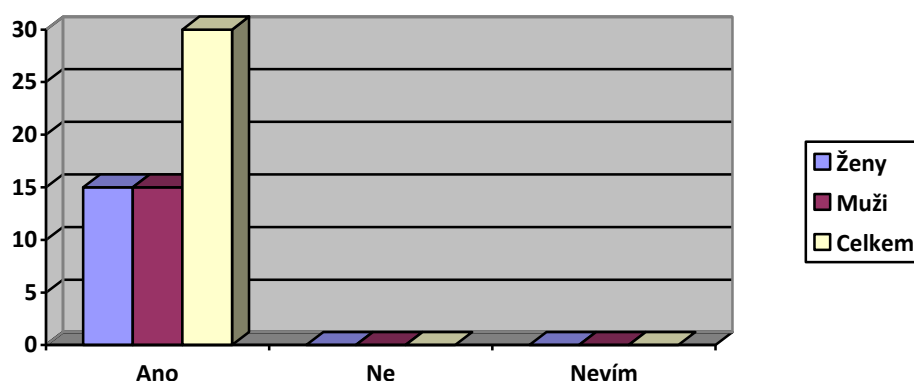
Přesně dvě třetiny romských rodičů uvedly, že pokud projeví jejich dítě zájem o knihu, tak mu jí nekoupí. Důvodem ale nebylo to, že by dítěti rodiče knihu koupit nechtěli. Rodiče argumentovali jako v předešlé odpovědi tím, že knihy jsou velmi drahé a jejich finanční situace jim to nedovoluje. Snaží se svým dětem knihu koupit např. k narozeninám, svátku apod.

Otázka č. 15: Snažíte se svému dítěti vynahradit vzdělávací či zájmové aktivity, které Vám nebyly dopřány?

Tabulka č. 18 – Otázka č.15

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	15	0	0
Muži	15	0	0
Celkem	30	0	0

Graf č. 15 – Otázka č.15

Komentář k tabulce č.18 a grafu č. 15

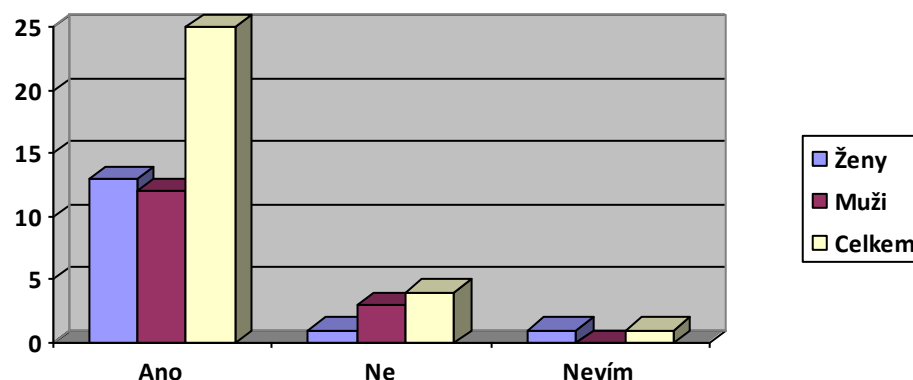
Na tuto otázku všichni respondenti kladně odpověděli. Romové se snaží svým dětem nabídnout zájmové a vzdělávací aktivity, které jim osobně nebyly v dětství dopřány. Ovšem s politováním mohu konstatovat, že kamenem úrazu byly vysoké finanční nároky vzdělávacích a zájmových aktivit.

Otázka č. 16: Myslíte si, že další vzdělávání Vašeho dítěte by bylo nepřiměřeně finančně nákladné, a proto byste si ho nemohli dovolit?

Tabulka č. 19 – Otázka č.16

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	13	1	1
Muži	12	3	0
Celkem	25	4	1

Graf č. 16 – Otázka č.16

Komentář k tabulce č.19 a grafu č.16

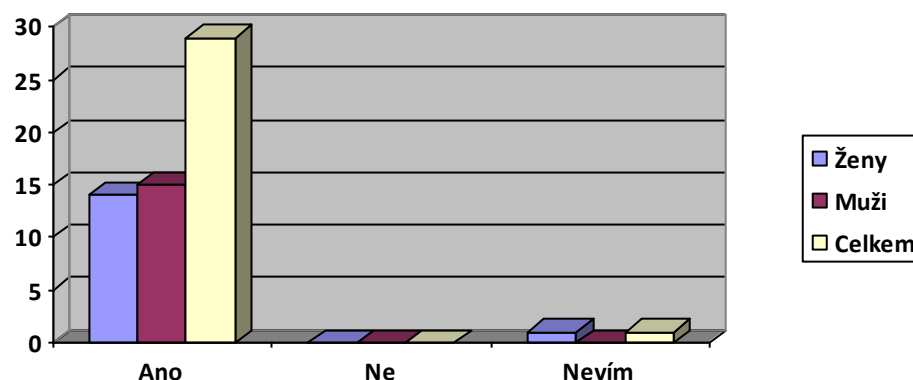
Valná většina respondentů si myslí, že vzdělání jejich dítěte bude velmi finančně náročná. Romové uvádí, že stěží zabezpečí své základní životní potřeby, jako je bydlení, jídlo a nedovedou si do budoucna představit, jak budou financovat vzdělávání svých dětí, které bude s věkem dítěte čím dál více nákladnější.

Otázka č. 17: Věnovali byste naspořené finanční prostředky pro další možné vzdělávání vašeho dítěte?

Tabulka č. 20 – Otázka č.17

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	14	0	1
Muži	15	0	0
Celkem	29	0	1

Graf č. 17 – Otázka č.17

Komentář k tabulce č.20 a grafu č. 17

Tyto odpovědi byly z absolutní většiny kladná. Romové by rádi věnovali uspořené finanční prostředky do vzdělání svých dětí.

P č.3

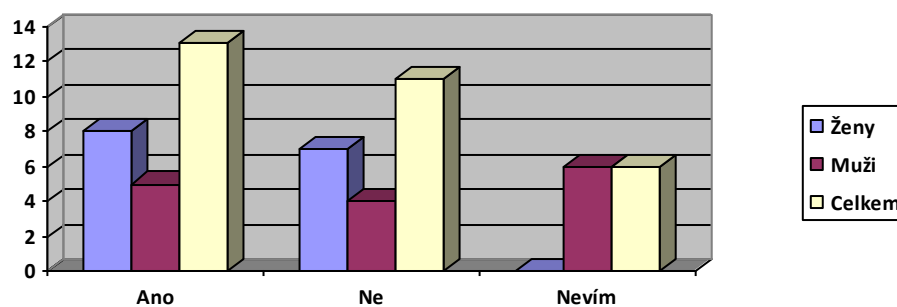
Předpokládám, že více než ½ romských respondentů nedbá na domácí přípravu svých dětí do školy.

Otázka č. 18: Věnuje se vaše dítě domácí přípravě do školy?

Tabulka č. 21 – Otázka č.18

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	8	7	0
Muži	5	4	6
Celkem	13	11	6

Graf č. 18 – Otázka č.18

Komentář k tabulce č.21 a grafu č.18

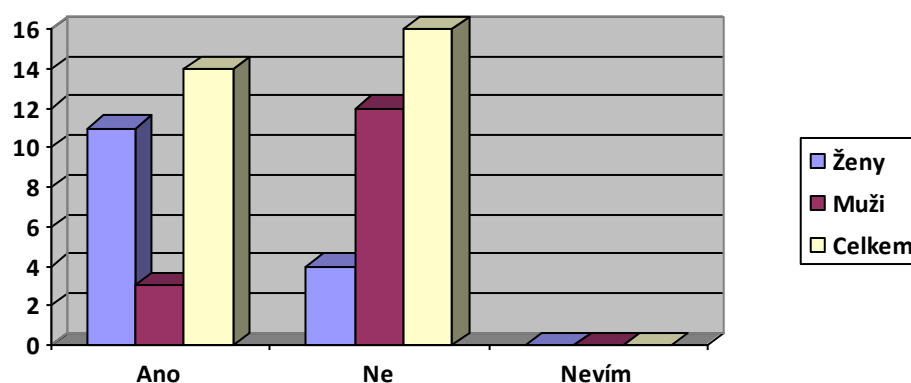
Většina respondentů uvedla, že se jejich dítě nevěnuje domácí přípravě do školy. Spíše si připraví školní pomůcky, což za domácí přípravu nemůžeme považovat. Mužští respondenti mnohokrát ani nevěděli, zda se jejich dítě věnuje školní přípravě.

Otázka č. 19: Pomáháte svému dítěti s domácí přípravou do školy?

Tabulka č. 22 – Otázka č.19

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	11	4	0
Muži	3	12	0
Celkem	14	16	0

Graf č. 19 – Otázka č.19

Komentář k tabulce č.22 a grafu č.19

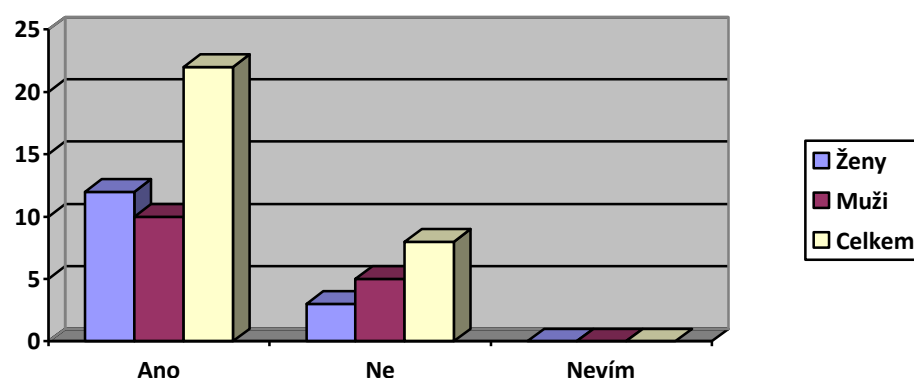
Méně jak jedna polovina respondentů uvedla, že svému dítěti nepomáhá s domácí přípravou do školy. Zvláště znepokojujícím zjištěním bylo, že otcové pomáhají s přípravou sotva ze dvou třetin.

Otázka č. 20: Pokud vaše dítě vykazuje špatné studijní výsledky, snažíte se o nápravu?

Tabulka č. 23 – Otázka č.20

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	12	3	0
Muži	10	5	0
Celkem	22	8	0

Graf č. 20 – Otázka č.20

Komentář k tabulce č.23 a grafu č.20

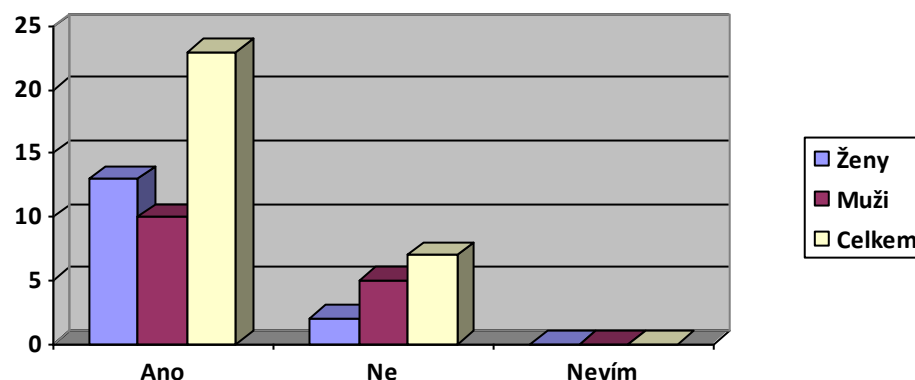
Více jak dvě třetiny respondentů uvedly, že pokud jejich dítě vykazuje špatné studijní výsledky, snaží se mu pomoci. Na otázku, zda mohou uvést příklad špatných studijních výsledků, uváděli romští rodiče např. propadnutí žáka, sníženou známku z chování apod.

Otázka č. 21: Hovoříte s vaším dítětem o problémech ve škole?

Tabulka č. 24 – Otázka č.21

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	13	2	0
Muži	10	5	0
Celkem	23	7	0

Graf č. 21 – Otázka č.21

Komentář k tabulce č. 24 a grafu č.21

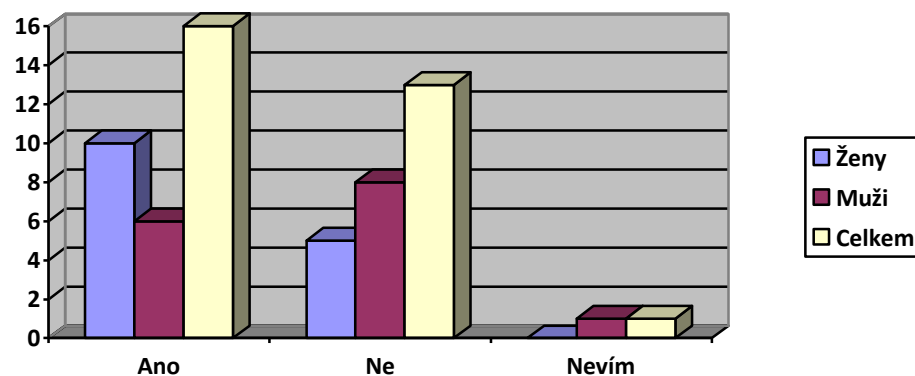
Přes dvě třetiny rodičů uvedlo, že se snaží občas hovořit s dětmi o jejich problémech spojených se školou. Z velké části s politováním poznamenali, že to bývá na popud jejich učitele, který je nespokojen se studijními výsledky či chováním jejich dítěte.

Otázka č. 22: Svěřilo se vám někdy vaše dítě, že se bojí jít do školy?

Tabulka č. 25 – Otázka č.22

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	10	5	0
Muži	6	8	1
Celkem	16	13	1

Graf č. 22 – Otázka č.22

Komentář k tabulce č. 25 a grafu č.22

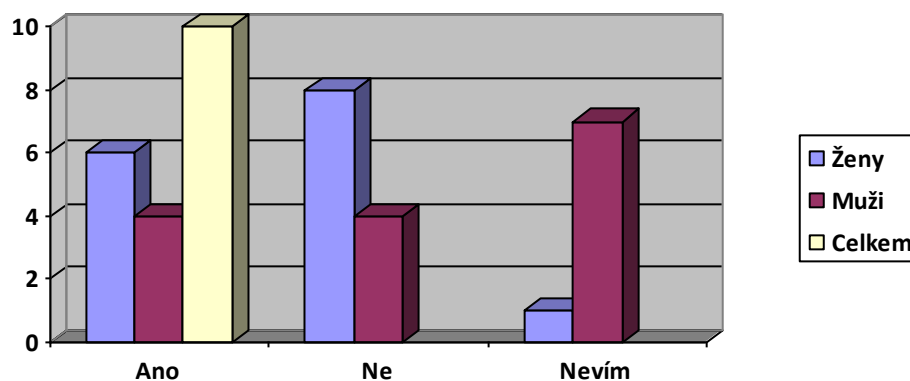
Více jak polovina respondentů uvedla, že se jim jejich dítě svěřilo s tím, že se bojí chodit do školy. Důvodem prý byly velké nároky učitelů, obava ze zkoušky či posměchu spolužáků, kteří se k nim nechovají vždy přátelsky.

Otázka č. 23: Těší se vaše dítě do školy?

Tabulka č. 26 – Otázka č.23

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	6	8	1
Muži	4	4	7
Celkem	10	12	8

Graf č. 23 – Otázka č.23

Komentář k tabulce č.26 a grafu č.23

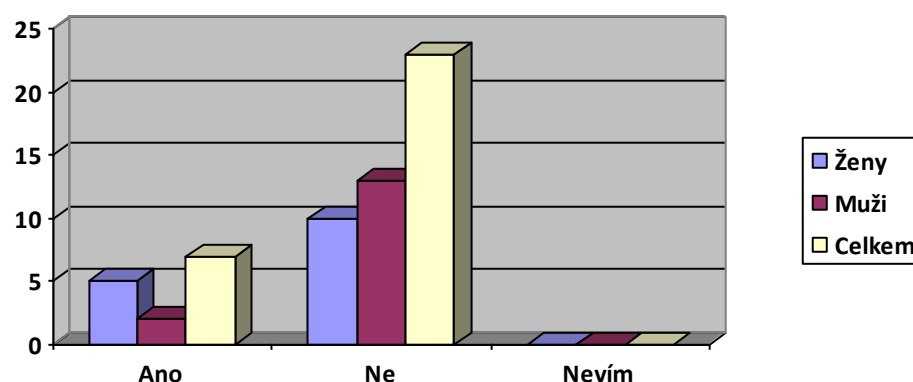
Výsledek tohoto dotazníku mne velice znepokojil. Pouze jedna třetina respondentů uvedla, že se jejich dítě těší do školy. Skoro další třetina a to hlavně mužů uvedla, že vlastně ani neví, zda se jejich dítě těší do školy.

Otázka č. 24: Radíte se např. se svými známými, jak vaše dítě do školy co nejlépe připravovat?

Tabulka č. 27 – Otázka č.24

	Ano	Ne	Nevím
Ženy	5	10	0
Muži	2	13	0
Celkem	7	23	0

Graf č. 24 – Otázka č.24

Komentář k tabulce č.27 a grafu č.24

Šetřením mého posledního dotazníku uvádím, že skoro absolutní většina romských respondentů se neradí se svými známými jak pomáhat a připravovat své děti do školy.

3.5 Analýza předpokladů

Předpoklad č.1

Tento předpoklad se potvrdil. Z uvedených odpovědí zcela jednoznačně vyplývá, že drtivá většina romských respondentů považuje vzdělání za důležitý faktor, který je pro budoucí život jejich dětí velmi podstatný. Upřímně řečeno maličko mne překvapila tak velká četnost kladných odpovědí, protože v literatuře se poměrně často uvádí,

že Romové vzdělávání příliš velkou vážnost nepřikládají. Nicméně i přes určité pochybnosti, které mám o pravdivosti odpovědí ze strany romských respondentů, je třeba pokládat uvedené výsledky šetření za relevantní a doufat, že v budoucnu se zvýší četnost středoškoláků, případně vysokoškoláků z řad Romů.

Předpoklad č.2

Tento předpoklad se nepotvrdil. Osobně mne výsledek odpovědí romských respondentů opětovně překvapil. Vycházel jsem z historických, kulturních i rodinných tradic Romů, tak jak jsou prezentovány v literatuře, a mohu s jistotou prohlásit, že jsem nezaznamenal žádné důraznější akcenty, které by svědčily o potřebnosti, nutnosti či důležitosti vzdělání pro život člověka z pohledu Romů. Opětovně jsem měl v určitých momentech šetření dojem, že respondenti odpovídají tak, jak bych si to přál já, resp. jak by to mělo v praxi být. Přesto bych rád zdůraznil, že mne četnost pozitivních odpovědí potěšila.

Předpoklad č.3

Tento předpoklad se jen těsně nepotvrdil. Z provedeného šetření musím konstatovat, že pro více než $\frac{1}{2}$ romských respondentů je domácí příprava součástí povinné školní docházky. Bohužel opět jsem pocítoval jakousi „metodologickou skepsi“, protože většina pedagogů, se kterými jsem hovořil o problematice domácí přípravy romských dětí, mi otevřeně sdělila, že většina romských dětí chodí na vyučování nepřipravena, často nemá vypracovány domácí úkoly a zapomíná školní pomůcky. Především na základě těchto poznatků jsem se rozhodl stanovit tuto hypotézu. Samotné šetření ale ukázalo, že romští respondenti chápou důležitost domácí přípravy v rámci školní docházky.

4 Závěr

Musím konstatovat, že romská problematika je natolik složitým a komplikovaným tématem, že jsem ji v mé práci nedokázal plně postihnout. Zejména oblast vztahu Romů ke vzdělání je doslova nasycena rozdílnou historií, jiným stylem života, specifickými tradicemi a zvyky, které jsou odlišné od majoritní společnosti. I přes výše uvedené skutečnosti si myslím, že se mi podařilo shromáždit podnětný soubor relevantních poznatků, které jsem získal studiem literatury, volnými rozhovory s Romy, diskusemi s odborníky na romskou problematiku a v neposlední řadě sběrem empirického materiálu přímo v romské minoritě.

Stěžejním cílem mé bakalářské práce bylo vysledovat, objasnit a popsat odlišnosti v životě a vzdělávání romského etnika, zejména pak zkoumat postoje Romů k samotnému vzdělání.

Pokud se týká empirického šetření přímo v romské komunitě, pak musím zdůraznit, že jsem měl během výzkumného šetření určitou pochybnost o míře spolehlivosti výzkumného nástroje. Pravdou je, že pomocí řízeného rozhovoru standardizovaného se mi podařilo získat data, která ukazují na téměř ideální postoj Romů ke vzdělání. Samozřejmě, že získaná data nevylučují pravdivost mého šetření, ale upřímně řečeno tak pozitivní vztah Romů ke vzdělání jsem opravdu neočekával. K mojí spokojenosti mohu uvést, že jsem se v rámci empirického šetření v romské komunitě setkával spíše se vstřícností než odmítnutím ze strany romských respondentů. Pochopitelně se vyskytly i drobné problémy, které se týkaly mého výzkumného šetření, ale ty měly víceméně okrajový řád. Mám na mysli zejména nedodržení dohodnuté doby pro šetření ze strany romských respondentů a rovněž také určitou nechuť či obavu některých respondentů, kterou se mi však během úvodního vstupu podařilo rozptýlit. Jsem přesvědčen, že mi prováděné výzkumné šetření přineslo řadu poznatků a zkušeností, které mi mohou pomoci při řešení nejrůznějších situací týkajících se romské problematiky.

Jsem srozuměn s tím, že teoretická část moji práce nepřinesla příliš nových poznatků o Romech. Nicméně musím zdůraznit, že kromě studia odborné literatury jsem navázal poměrně úzký kontakt s několika romskými studenty, kteří mi během našich rozhovorů objasňovali romské zvyky, tradice a obyčeje, abych se mohl v romské problematice lépe orientovat a pochopit, proč se Romové chovají právě tak a ne jinak.

Samozřejmě jsem vyhledal i odborné pracovníky veřejné správy, kteří mi svými zkušenostmi a postřehy nastínili vyváženější pohled na Romy a jejich život. Pakliže bych měl z těchto „sezení“ vyvodit nějaký obecný závěr, pak musím konstatovat, že bez určitého úsilí ze strany samotných Romů a bez vyvážené a komplexní koncepce ze strany státu se romská otázka bude jen velmi těžko úspěšně řešit. Musím připustit, že vztahy mezi romskou menšinou a majoritní společností v České republice patří k silně medializovaným tématům vyvolávajícím diskusi o tom, kdo nese odpovědnost za současný neuspokojivý stav. Jsem silně přesvědčen, že hledat viníky a oběti vzájemných vztahů mezi Romy a majoritou je krátkozraké a vůbec nikam nevede. Naprosto se ztotožňuji s tvrzením, že zásadní věcí je ochota vnímat problémy Romů jako velmi vážné. Zároveň mám potřebu říci, že současné postavení Romů v naší společnosti nemůžeme chápat jako důsledek osobních vlastností příslušníků romského etnika. Zcela jistě je podmíněno historicky, kulturně, ekonomicky a sociálně. Souhlasím s názorem, že za těchto okolností by se měla společnost cítit odpovědná za řešení tohoto stavu. Rád uvádím, že mne překvapil poměrně značný počet publikací pojednávajících o romské problematice. Bohužel se obávám, že majoritní občané se zajímají o literaturu pojednávající o Romech spíše okrajově.

Celkově shrnuto, jsem přesvědčen, že se mi i přes určité obtíže podařilo stanovený cíl splnit a doufám i maličko obohatit či ujasnit některé poznatky týkající se oblasti vztahů Romů ke vzdělání. Věřím, že tato práce může pomoci např. pracovníkům městských úřadů, dětských domovů či pedagogům v lepší orientaci v romské problematice.

5 Navrhovaná řešení

Několikrát jsem již v této práci naznačil, že neuspokojivý současný stav romské populace včetně její vzdělanostní úrovně má nepříznivé důsledky v oblasti sociální, ekonomické i kulturní. Jsem si naprosto jist, že zároveň prohlubuje skupinové a společenské rozpory a vyvolává značné problémy z hlediska národnostního porozumění. Jsem přesvědčen, že jednou ze základních podmínek odstranění společenské nerovnosti Romů je změna filosofie školského systému. Modifikovaný systém by měl akceptovat romské děti s jejich etnickou, sociální a kulturní odlišností.

Samozřejmě je třeba začít už od mateřské školy. Jsem toho názoru, že jediné ve spolupráci se samotnými Romy je možno zvýšit počet romských dětí pravidelně docházejících do mateřské školy. S touto spoluprací by se mělo začít alespoň dva roky před začátkem školní docházky.

V mateřských školách by se měla vytvořit příznivá atmosféra pro výchovu romských dětí, myslím tím např. postupné vytváření podmínek k tomu, aby současně s rozvíjením jazyka českého mohl být u dětí rozvíjen i jazyk romský. Jinak řečeno romštinu využívat jako dialektický prostředek k snazšímu pochopení češtiny. Pochopitelně by se museli k této činnosti připravit romští občané, kteří by pracovali jako pomocní pedagogičtí pracovníci. Myslím si, že už od mateřských škol by se měl vypracovávat a uplatňovat propracovaný motivační program rozvoje dětí z málo podnětných rodin.

Pokud se týká samotné základní školy, pak by bylo nejen podle mého názoru na místě objektivně posuzovat míru připravenosti romského dítěte na povinnou školní docházku, čili neuplatňovat testy standardizované na neromskou populaci. Stejně jako v mateřské škole by se měla od počátku školní docházky vytvářet příznivá atmosféra pro rozvoj romského dítěte spojená s pěstováním jeho pocitů lidské důstojnosti. Mám na mysli např. pozitivní informace o historii a kultuře Romů, uplatnění jejich specifických pozitivních schopností apod. Dalším velmi pozitivním krokem k překonání jazykových problémů a rozdílů v připravenosti na vzdělání zřizovat od prvního ročníku málopočetné vyrovnávací třídy. Myslím, že by nebylo od věci pokusit se v práci školních družin uplatňovat specifické zájmové činnosti pro romské žáky, zaměřené na rozvoj jejich přirozených schopností a zájmů např. v oblasti hudby, tance apod.

Nebránil bych se ani možnosti zařadit do jejich studijního plánu výuku romštiny jako nepovinného předmětu nebo zavést do učebních osnov výchovu zaměřenou na pochopení ostatních kultur a menšin včetně romské, jejich historie a kultury.

V rámci uplatnění romské mládeže zřizovat na středních školách speciální rodinné školy pro absolventy zvláštních škol a žáky s neukončeným vzděláním na základní škole. Výuku zaměřit na doplnění žádoucí míry učiva a získání poznatků a dovedností pro vedení domácnosti, péče o děti a rodinu, základy vaření a šití, základní občanskou orientaci a apod. Domnívám se, že by bylo účelné, kdyby se žákům, kteří projeví zájem a schopnosti, přednostně umožnilo vyučení nebo studium na střední škole. Přikláněl bych se k názoru, že v odborných učilištích by se měly vytvářet podmínky pro vyučení romských žáků v jim přiměřeném oboru. Jako prospěšné bych viděl zřizovat specifické učební obory, které vycházejí z romských tradic: hrnčířství, kotlářství, měditepectví apod., ale i obory potřebné pro jiné společenské uplatnění. Přimlouval bych se i za to uplatňovat formu zaškolování na některé druhy práce vhodné pro romské žáky. Za velmi důležité pokládám umožnit romské mládeži i dospělým bez ukončeného základního vzdělání zařazení do kurzů pro získání základního vzdělání, organizovaných základními nebo středními školami.

Jak jsem již výše uvedl, změna filosofie školského systému je velmi důležitou otázkou, ale za neméně důležitou oblast pokládám aktivity směřující k podpoře smysluplného trávení volného času romských dětí a mládeže. Samozřejmě, že kvalita této činnosti však výrazně závisí na podmínkách, v jakých se uskutečňuje, a zejména na jejich organizaci. Proto vidím jako strategický cíl podporovat občanská sdružení zaměřená na činnost romských dětí a mládeže ve volném čase. Myslím si, že jednou z významných možností jak podporovat romská občanská sdružení s dětmi a mládeží je např. zapůjčení prostor škol a školských zařízení k jejich činnosti. Zde bych zdůraznil, že tato forma nevyžaduje téměř žádné finanční prostředky, ale přináší zásadní efekty. Troufám si tvrdit, že se jako velmi potřebné jeví podporovat střediska volného času a další zařízení obdobného typu v jejich činnosti s romskými dětmi a mládeží.

V souvislosti s výukou na základních školách jsem se již zmínil o podpoře uměleckého nadání romských dětí. Zároveň by bylo žádoucí podporovat umělecky nadané romské děti v jejich návštěvě základní umělecké školy a to prostřednictvím programů ekonomické podpory úplnou nebo částečnou úhradou školného.

Samozřejmě jim pomáhat při přípravě na přijetí ke studiu na uměleckých školách. Souhlasím s názorem, že hudební, výtvarné a pohybové činnosti jsou tradičně těmi aktivitami, které jsou pro romské děti přirozené a pro které má řada z nich talent, což lze využít k získání většího zájmu romských dětí o klasické školní vzdělávání.

Jak jsem již v této práci naznačil, podmínkou vzdělanostní úrovně romského etnika je akceptování etnických, sociálních a kulturních odlišností ve výchovně-vzdělávacím procesu. Je logické, že budeme jen velmi těžko umisťovat romské děti do škol, aniž by byly postupně integrovány do společnosti. Domnívám se, že k lepší integraci Romů do společnosti by pomohlo šíření informací o Romech mezi majoritou, ale i zlepšení informovanosti pedagogických pracovníků škol a školských zařízení s cílem motivovat je pro realizaci podpory a vzdělávání romských žáků. Nemělo by se zapomínat ani na výchovu k toleranci, která by měla prolínat veškerou školní výchovu od mateřské školky až po školu vysokou. Součástí výchovy k toleranci je odbourávání předsudků a odstraňování stereotypů z poznání u všech dětí. Pochopitelně, že tento proces již probíhá, nicméně je třeba hledat a nacházet další formy, jak jej podporovat zejména na místní úrovni. Myslím si, že teprve konkrétní práce s dětmi může přinášet výsledky. Zde je třeba zdůraznit, že pedagogové jsou zásadním faktorem, který rozhoduje o tom, do jaké míry se výše uvedenou problematiku podaří naplňovat. Právě z těchto důvodů je nezbytné, aby se pedagogové věnovali oblasti vzdělávání národnostních a etnických menšin s cílem odstraňovat existující předsudky vůči Romům a jiným etnikům. Je třeba stavět na zkušenostech domácích i zahraničních institucí, které se již řadu let zabývají vzděláváním Romů a ostatních minorit, a předávat tyto zkušenosti dále.

Závěrem bych rád vyzdvihl, že jedním z nejúčinnějších prostředků v naplňování výše uvedených cílů je upevňovat spolupráci s rodiči romských žáků a studentů, s romskými občanskými sdruženími a dalšími iniciativami, protože jak jsem již naznačil, bez zapojení samotných Romů do tohoto procesu jsou jakékoliv koncepce odsouzeny k nezdaru.

Seznam použitých zdrojů:

BALVIN Jaroslav a kolektiv. *Společně: (spolu s Romy k multikulturní výchově ve školství)*. 1.vyd. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1997. 143 s. ISBN 80 902149 – 2 – 4

DANIEL, Bartoloměj. *Dějiny Romů*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství university Palackého, 1994. 199s. ISBN: 80-7067-359-8

FRASER August. *Cikáni*. Praha: Lidové noviny, 1998. 374s. ISBN 80-7106-212-X

In HIRT, Tomáš, JAKOUBEK, Marek. „Romové" v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. s. 401-412. ISBN 80-86898-76-8.

JAKOUBEK Marek. *Romové-konec (ne)jednoho mýtu*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 2003. 316 s. ISBN 80-86140-21-0

ŘÍČANA Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. 1. vyd. Praha: Portál, 1988. 144s. ISBN 80 - 7178 - 250 - 5.

SHNEIDER, Milan. *Úvod do základů sociologických výzkumů*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 203 s. ISBN 80-7067-302-8

ŠÍŠKOVÁ. T. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál, 2001. 188 s. ISBN 80-7178-648-9

ŠÍŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. 280 s. ISBN: 978-80-7360-182-2

ŠOTOLOVÁ Eva. *Vzdělávání Romů*. Praha: Karolinum, 2008, 140s. ISBN 978-80-246-1524-0

Seznam tabulek a grafů

Tabulky

Tabulka č. 1 - Věková struktura respondentů	49
Tabulka č. 2 - Míra vzdělanosti respondentů	49
Tabulka č. 3 - Míra zaměstnanosti respondentů	49
Tabulka č. 4 – Otázka č.1	51
Tabulka č. 5 – Otázka č.2	52
Tabulka č. 6 – Otázka č.3	53
Tabulka č. 7 – Otázka č.4	53
Tabulka č. 8 – Otázka č.5	54
Tabulka č. 9 – Otázka č.6	55
Tabulka č. 10 – Otázka č.7	56
Tabulka č. 11 – Otázka č.8	56
Tabulka č. 12 – Otázka č.9	57
Tabulka č. 13 – Otázka č.10	58
Tabulka č. 14 – Otázka č.11	59
Tabulka č. 15 – Otázka č.12	60
Tabulka č. 16 – Otázka č.13	60
Tabulka č. 17 – Otázka č.14	61
Tabulka č. 18 – Otázka č.15	62
Tabulka č. 19 – Otázka č.16	63
Tabulka č. 20 – Otázka č.17	63
Tabulka č. 21 – Otázka č.18	64
Tabulka č. 22 – Otázka č.19	65
Tabulka č. 23 – Otázka č.20	66
Tabulka č. 24 – Otázka č.21	66
Tabulka č. 25 – Otázka č.22	67
Tabulka č. 27 – Otázka č.23	68
Tabulka č. 28 – Otázka č.24	69

Grafy

Graf č. 1 – Otázka č.1	52
Graf č. 2 – Otázka č.2	52
Graf č. 3 – Otázka č.3	53
Graf č. 4 – Otázka č.4	54
Graf č. 5 – Otázka č.5	54
Graf č. 6 – Otázka č.6	55
Graf č. 7 – Otázka č.7	56
Graf č. 8 – Otázka č.8	57
Graf č. 9 – Otázka č.9	58
Graf č. 10 – Otázka č.10	58
Graf č. 11 – Otázka č.11	59
Graf č. 12 – Otázka č.12	60
Graf č. 13 – Otázka č.13	61
Graf č. 14 – Otázka č.14	61
Graf č. 15 – Otázka č.15	62

Graf č. 16 – Otázka č.16	63
Graf č. 17 – Otázka č.17	64
Graf č. 18 – Otázka č.18	64
Graf č. 19 – Otázka č.19	65
Graf č. 20 – Otázka č.20	66
Graf č. 21 – Otázka č.21	67
Graf č. 22 – Otázka č.22	67
Graf č. 23 – Otázka č.23	68
Graf č. 24 – Otázka č.24	69

Přílohy

Příloha A	I
-----------------	---

Příloha A

Formulář řízeného rozhovoru

1. Považujete vzdělání za důležité?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

2. Považujete vzdělání vašich dětí za důležité?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

3. Může vzdělání vašeho dítěte přispět k uplatnění na trhu práce?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

4. Podporovali byste vaše dítě v jeho dalších vzdělávacích aktivitách?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

5. Snažíte se motivovat svoje dítě ke vzdělávání?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

6. Myslíte si, že vzdělaný člověk je i v osobním životě úspěšnější než člověk nevzdělaný?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

7. Myslíte si, že vzdělaný člověk se ve společnosti orientuje lépe než člověk nevzdělaný?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

8. Myslíte si, že společnost poskytuje vzdělanému člověku větší výhody než člověku nevzdělanému?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

9. Hovořili s vámi vaši rodiče poměrně často o důležitosti vzdělání?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

10. Myslíte si, že si Romové váží vzdělaných a úspěšných romských osobností?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

11. Hovořili jste se často se svým dítětem o populárních romských osobnostech?
např. v oblasti umění, vědy, politiky, sportu apod.?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

12. Sledujete se svými dětmi např. populárně naučné pořady?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

13. Snažíte se ve vašem dítěti probouzet zájem o četbu?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

14. Pokud vaše dítě projeví zájem o nějakou knihu, koupíte mu ji?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

15. Snažíte se svému dítěti vynahradiť vzdělávací či zájmové aktivity, které Vám
nebyly dopřány?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

16. Myslíte si, že další vzdělávání vašeho dítěte by bylo nepřiměřeně finančně
nákladné, a proto byste si ho nemohli dovolit?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

17. Věnovali byste naspořené finanční prostředky pro další možné vzdělávání vašeho
dítěte?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

18. Věnuje se vaše dítě domácí přípravě do školy?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

19. Pomáháte svému dítěti s domácí přípravou do školy?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

20. Pokud vaše dítě vykazuje špatné studijní výsledky, snažíte se o nápravu?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

21. Hovoříte s vaším dítětem o problémech ve škole?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

22. Svěřilo se vám někdy vaše dítě, že se bojí jít do školy?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

23. Těší se vaše dítě do školy?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------

24. Radíte se např. se svými známými jak vaše dítě do školy co nejlépe připravovat?

Ano	Ne	Nevím
-----	----	-------